

БЕЛАРУСЬ Справаздача па правах чалавека - 2016

Асноўныя палажэнні

Беларусь – аўтарытарная дзяржава. Канстытуцыя краіны прадугледжвае найпроставыя выбары прэзідэнта, які з'яўляецца кіраўніком дзяржавы, і двухпалатнага парламента, што называецца Нацыянальным Сходам. Прэм'ер-міністр, які прызначаецца прэзідэнтам, намінальна ўзначальвае ўрад, але дэ-юрэ і дэ-факта ўлада засяроджана ў руках прэзідэнта. З моманту абрання на пасаду прэзідэнта ў 1994 годзе Аляксандр Лукашэнка ўмацоўваў сваю ўладу над усімі інстытутамі і скасоўваў вяршэнства права праз выкарыстанне аўтарытарных інструментаў, у тым ліку праз маніпуляванне выбарамі і падпісанне адвольных указаў. Ніводныя наступныя прэзідэнцкія выбары не адпавядалі міжнародным стандартам. Парламенцкія выбары 2016 года таксама не адпавядалі міжнародным стандартам, але ўпершыню за 12 год у парламенце будуць прадстаўлены альтэнатыўныя галасы.

Грамадзянскія ўлады, у прыватнасці прэзідэнт Лукашэнка, ажыццяўлялі эфектыўны кантроль над службаю бяспекі.

Па-ранейшаму заставаліся найбольш сур'ёзныя праблемы ў сферы правоў чалавека: грамадзяне не маглі змяняць свой урад шляхам выбараў; у сістэме, пазбаўленай стрымак і процівагаў, улады здзяйснялі злоўжыванні; захоўвалася таксама значнае абмежаванне палітычных правоў былых палітзняволеных, у той час як улады не маглі даць тлумачэнне па даўніх выпадках палітычна матываваных знікненняў.

Да іншых парушэнняў правоў чалавека адносіліся парушэнні з боку сілавых структур, якія, паводле звестак, жорстка абыходзіліся з падазраванымі падчас следства і турэмнага зняволення. Умовы ўтрымання ў турмах па-ранейшаму заставаліся дрэнныя. Улады адвольна арыштоўвалі, затрымлівалі і пазбаўлялі волі грамадзян за крытыку ў адрас афіцыйных асобаў, удзел у дэманстрацыях, а таксама з іншых палітычных прычын. Судовая ўлада цярпела ад палітычнага ўмяшальніцтва і адсутнасці незалежнасці; вынікі судовых працэсаў часта былі перадвызначаныя, а суды адбываліся за зачыненымі дзвярыма ці пры адсутнасці абвінавачанага. Улады парушалі правы грамадзян на недатыкальнасць прыватнага жыцця. Урад абмяжоўваў грамадзянскія свабоды, у тым ліку свабоду слова, друку, сходаў, аб'яднанняў і веравызнання. Урад працягваў ствараць перашкоды або перапынцы

дзеінасць некаторых рэлігійных груп, перыядычна накладваючы на іх штрафы або абмяжоўваючы магчымасць правядзення набажэнстваў. Па-ранейшаму захоўвалася праблема ведамаснай карупцыі ва ўсіх галінах улады. Улады пераследавалі праваабарончыя суполкі, недзяржаўныя арганізацыі (НДА) і палітычныя партыі, адмаўляючы шэрагу з іх у рэгістрацыі, а пасля таго пагражаючы крымінальным пераследам за дзейнасць ад імя незарэгістраванай арганізацыі. Існавала праблема гвалту і дыскрымінацыі ў дачыненні да жанчын, а таксама гвалту ў дачыненні да дзяцей. Гандаль людзьмі, у тым ліку падтрыманая дзяржавай прымусовая праца, застаецца праблемай, хоць сітуацыя з выяўленнем і абаронай ахвяраў у пэўнай ступені палепшылася. Мелі месца праявы дыскрымінацыі ў дачыненні да лесбіянак, гомасексуалістаў, бісексуалаў, транссексуалаў і інтэрсексуалаў (ЛГБТІ), да асобаў з абмежаванымі магчымасцямі, цыганоў і іншых этнічных меншасцяў, хворых на ВІЧ/СНІД і носьбітаў беларускай мовы. Улады пераследавалі і час ад часу звальнялі з дзяржаўных устаноў сябраў незалежных прафсаюзаў, жорстка абмяжоўваючы магчымасць работнікаў ствараць незалежныя прафсаюзы і ўступаць у іх, самаарганізоўвацца і калектыўна весці перамовы. Улады таксама выкарыстоўвалі розныя сродкі прымусовай працы.

Улады на ўсіх сваіх узроўнях дзейнічалі беспакарана і не прымалі мераў па судовым пераследзе і пакаранні службовых асобаў ва ўрадзе і сілавых структурах за парушэнні правоў чалавека.

Раздзел 1. Захаванне недатыкальнасці асобы, у тым ліку свабода ад:

а) адвольнага пазбаўлення жыцця і іншых незаконных або палітычна матываваных забойстваў

На працягу справаздачнага перыяду не паступала паведамленняў пра здзяйсненне ўладамі або па іх даручэнні адвольных або незаконных забойстваў, а таксама паведамленняў пра смерць, выкліканую катаваннямі.

б) знікненняў

Паводле звестак, не назіралася ніякіх зрухаў у ходзе расследавання знікненняў у 2000 годзе журналіста Дзмітрыя Завадскага, а таксама ў 1999 годзе былога намесніка прэм'ер-міністра Віктара Ганчара, бізнесоўца Анатоля Красоўскага і былога міністра ўнутраных спраў Юрыя Захаранкі. Існавалі сведчанні пра дачыненне дзяржавы да гэтых знікненняў, але ўлады па-ранейшаму працягвалі адмаўляць любую магчымую сувязь з імі.

У 2014 годзе на запыт маці Юрыя Захаранкі высокапастаўлены чыноўнік Следчага камітэта паведаміў, што, паводле закона, немагчыма прымяніць тэрмін іскавай даўнасці, пакуль падазраваны не вызначаны і не пакараны, і, такім чынам, справа аб знікненні яе сына не можа быць закрытая. На запыт маці Захаранкі пра магчымасць азнаёміцца з матэрыяламі справы, прадстаўнік Камітэта адказаў адмовай, заявіўшы, што гэта магчыма толькі па завяршэнні папярэдняга расследавання.

У траўні Мінскі суд прыпыніў грамадзянскі пазоў маці Захаранкі, якая прасіла суд прызнаць сына памерлым яшчэ да закрыцця крымінальнай справы аб яго знікненні. Адвакат маці Захаранкі паведаміў суду, што “улічваючы той факт, што на працягу 16 гадоў расследаванне не дало ніякіх вынікаў, гэта пазбаўляе грамадзяніна магчымасці рэалізаваць свае правы. Фактычна гэта адмаўленне справядлівасці”.

1 жніўня Мінскі гарадскі суд адмовіў маці Захаранкі ў прызнанні яе сына памерлым. Маці Захаранкі неаднаразова прасіла ўлады абвясціць яго памерлым і / або прыпыніць расследаванне, што дазволіла б ёй атрымаць доступ да матэрыялаў справы і ягонай маёмасці. У кастрычніку ўлады зноў працягнулі расследаванне знікнення Захаранкі да 24 снежня.

с) катаванняў ды іншых жорсткіх, бесчалавечных ці прыніжальных годнасць спосабаў абыходжання і пакарання

Закон забараняе падобную практыку. Тым не менш, Камітэт дзяржаўнай бяспекі (КДБ), спецназ і іншыя сілавыя падраздзяленні, часта ніяк не абазначаныя і ў цывільным, па-ранейшаму працягвалі перыядычна збіваць затрыманых. Паводле звестак, сілавая структура ў працэсе следства прымянялі катаванні. Падчас арыштаў міліцыянт перыядычна збівалі падазраваных у крымінальных злачынствах, а таксама звычайных грамадзян.

Праваабаронцы, лідары апазіцыі і актывісты, вызваленыя з месцаў пазбаўлення волі, працягвалі паведамляць пра катаванні і іншыя формы фізічнага і псіхалагічнага ціску на падазраваных у ходзе расследавання крымінальных і адміністрацыйных справаў.

12 студзеня шэраг сродкаў масавай інфармацыі паведамлілі, што Гродзенскі раённы суд падчас закрытых слуханняў прысудзіў двух старшых міліцэйскіх чыноў да чатырох і шасці гадоў турмы за “здзяйсненне злачынстваў,

звязаных з гвалтам, катаваннямі або жорсткім абыходжаннем у дачыненні да падазраваных”. Акрамя таго, улады забаранілі ім займаць якую-кольвечы пасаду ў праваахоўных органах цягам пяці гадоў пасля вызвалення з турмы.

25 студзеня ў Мінскім раённым судзе перад пачаткам судовага працэсу над трыма асобамі ў так званай “справе графіцістаў” праваахоўныя органы затрымалі, а затым, паводле звестак, збілі двух моладзевых актывістаў Паўла Сяргея і Максіма Шыціка пасля таго, як тых разгарнулі плакат з надпісам “Не палітычным пераследам” і выкрыквалі “Мастацтва не злачынства”. Супрацоўнікі службаў бяспекі вывелі двух актывістаў з зала суда. Журналіст tut.by Павел Дабравольскі паследаваў з зала суда за актывістамі і міліцыянтамі. Паводле паведамленняў актывістаў і Дабравольскага, міліцыянты павалілі ўсіх трох на падлогу і збівалі іх кулакамі і нагамі каля дваццаці хвілін. Людзі, што знаходзіліся блізу пакоя, паводле інфармацыі, маглі чуць напад. Супрацоўнікі службаў бяспекі таксама выдалілі ўсе кадры з медыяфайлаў Дабравольскага. Міліцыя абвінаваціла ўсіх трох у непадпарадкаванні міліцэйскім загадам, дробным хуліганстве і непавазе да суда. У рэшце рэшт, суд прысудзіў ім штрафы. Адзін з неідэнтыфікаваных міліцыянтаў, які, паводле звестак, збіваў усіх траіх, засведчыў супраць іх у судзе.

19 лютага міністр інфармацыі Лілія Ананіч заявіла, што Дабравольскі перашкаджаў супрацоўнікам міліцыі выконваць іх абавязкі. Міністр дадала, што Закон аб СМІ дае журналістам не толькі пэўныя правы, але і накладвае на іх абавязак паважаць правы і законныя інтарэсы іншых асобаў і падпарадкоўвацца нарматыўным актам. Яна спаслалася на прэтэнзіі МУС да Дабравольскага, які нібыта ўмешваўся ў выкананне супрацоўнікамі міліцыі іх прафесійных абавязкаў, за што пасля і быў аштрафаваны. Міністр заклікала журналістаў прытрымлівацца Закона аб СМІ, крымінальнага кодэкса, а таксама нормаў прафесійнай этыкі.

29 красавіка Следчы камітэт праінфармаваў Дабравольскага аб адхіленні ягонай апеляцыі і адмове ў распачынанні крымінальнай справы па факце меркаванага прымянення сілы міліцыянтамі супраць яго і двух актывістаў апазіцыі падчас інцыдэнту, што адбыўся 25 студзеня. Камітэт патлумачыў, што ў дзеяннях міліцыянтаў адсутнічае склад злачынства і што яны былі накіраваныя на “спыненне супрацьпраўных дзеянняў Дабравольскага”. Паводле дадзеных камітэта, траўмы, нанесеныя Дабравольскаму і двум актывістам, і сляды крыві на вопратцы “аб'ектыўна ўпісваюцца” ў паказанні міліцыянтаў пра свае дзеянні, і што ў выніку праверкі, праведзенай

камітэтам, не было выяўлена незаконнае ўжыванне фізічнай сілы, “грубае і некарэктнае” абыходжанне супрацоўнікаў органаў унутраных спраў з гэтымі трыма асобамі. Камітэт таксама абвінаваціў Дабравольскага ў нападзе на афіцэра, адмове ідэнтыфікаваць сябе ў якасці журналіста, незаконным запісе на камеру мабільнага тэлефона затрымання двух актывістаў, абразу міліцыянтаў і пагрозу стварыць ім праблемы на працы ў выніку публікацыі паклёпніцкай інфармацыі.

Як і ў папярэднім годзе, назіральнікі паведамлялі пра адзінкавыя выпадкі так званай “дзедаўшчыны”, ці нестатутных стасункаў, у дачыненні да новых прызыўнікоў, у тым ліку збіццё і іншыя формы фізічнага і псіхалагічнага гвалту. На думку назіральнікаў, колькасць такіх выпадкаў скарацілася, магчыма, праз узмацненне пераследу злачынцаў з боку ўладаў. Так, напрыклад, 17 жніўня раённы суд у Брэсце прысудзіў старшага ваеннаслужачага да палутара год “хіміі” (форма ўнутранай ссылкі) за вымагальніцтва грошай і асабістых рэчаў у навабранцаў з прымяненнем фізічнай сілы і пад пагрозай забойства. У кастрычніку ўлады адхілілі ўсе апеляцыі па гэтай справе.

Умовы ўтрымання ў турмах і ізалятарах

Умовы ўтрымання ў турмах і ізалятарах па-ранейшаму заставаліся дрэннымі і ў шматлікіх выпадках уяўлялі сабой пагрозу жыццю і здароўю.

Умовы ўтрымання. Паводле дадзеных мясцовых актывістаў і юрыстаў-праваабаронцаў, адзначаўся недахоп харчавання, медыкаментаў, цёплай вопраткі, пасцельнай бялізны, а таксама недастатковая забяспечанасць базавай і неадкладнай медыцынскай дапамогай і чыстай пітной вадой. Вентыляцыя ў камерах ды іх агульны санітарны стан былі дрэннымі, і ўлады не здолелі забяспечыць умовы, неабходныя для падтрымання належнай асабістай гігіены. Зняволеныя часта скардзіліся на кепскае харчаванне і нізкую якасць вопраткі ды пасцельнай бялізны. Некаторыя з былых палітвязняў паведамлялі, што ў дачыненні да іх прымянялі псіхалагічнае ўздзеянне і вымушалі іх знаходзіцца ў адной камеры са злачынцамі, схільнымі да гвалтоўных паводзінаў. Хоць закон і дазваляе сем'ям і сябрам прыносіць затрыманым прадукты харчавання і сродкі асабістай гігіены і дасылаць ім пасылкі поштай, улады не заўсёды дазвалялі гэта рабіць.

Па-ранейшаму захоўвалася праблема перанаселенасці месцаў утрымання і турмаў, хоць у выніку амністыі, распачатай у чэрвені 2015 года, колькасць

зняволеных скарацілася. Прадстаўнікі Міністэрства ўнутраных справаў ніяк не рэагавалі на паведамленні пра перанаселенасць месцаў зняволення. Асобам, прыгавораным да ўнутранай ссылкі (хіміі), улады дазвалялі працаваць па-за межамі месцаў зняволення, аднак яны былі абавязаныя на ноч вяртацца ў турэмныя баракі, дзе жылі ў строгіх умовах і пад наглядом.

Нягледзячы на тое, што перыядычна паступалі асобныя паведамленні пра тое, што міліцыянты змяшчалі ў камеры следчых ізалятараў непаўнагадовых падазраваных разам з дарослымі падазраванымі і рэцыдывістамі, улады звычайна ўтрымлівалі непаўнагадовых зняволеных асобна ад дарослых у папраўчых калоніях для непаўнагадовых, ізалятарах часовага ўтрымання і следчых ізалятарах. У цэлым умовы ўтрымання жанчын і непаўнагадовых зняволеных былі трохі лепшыя, чым у выпадку са зняволенымі-мужчынамі.

Паводле звестак праваабарончых НДА і былых вязняў, улады рэгулярна пераследавалі зняволеных. У выпадку смерці падазраваных або зняволеных у выніку меркаванага жорсткага абыходжання або катаванняў з боку супрацоўнікаў турмаў, улады працягвалі адмаўляць сем'ям падазраваных або зняволеных у іх праве на справядлівае і празрыстае расследаванне гэтых злачынстваў і іх судовы пераслед. Пасля пратэстаў у незалежных СМІ ўлады Жодзіна, напрыклад, распачалі расследаванне і крымінальную справу па факце смерці 20 верасня ў мясцовай турме ад нібыта сардэчнай недастатковасці 37-гадовага армейскага маёра ў адстаўцы Ігара Барбашынскага. Маці Барбашынскага паведаміла прэсе, што міліцыянты спачатку арыштавалі Ігара і яго брата ў Слуцку ў сакавіку 2016 года, калі яны вярталіся дадому з начнога клуба. Улады, згодна атрыманых звестак, абвінавацілі братаў у тым, што тыя знаходзіліся ў нецвярозым стане ў грамадскім месцы. На наступную раніцу машына хуткай дапамогі забрала іх абодвух з выцвярэзніка і даставіла ў шпіталь са шматлікімі пераломамі рэбраў і гематомамі, але ў сакавіку іх так ні ў чым не абвінавацілі і не затрымалі. Пасля таго браты падалі ў мясцовае аддзяленне міліцыі скаргу аб жорсткім абыходжанні з імі міліцыянтаў. У траўні міліцыянты зноў арыштавалі іх па абвінавачанні ў нібыта гвалтоўных дзеяннях у дачыненні да супрацоўнікаў міліцыі, і Барбашынскі заставаўся пад вартай аж да самай сваёй смерці ў верасні.

16 верасня Мінскі раённы суд пачаў разгляд крымінальнай справы ў дачыненні да лекара Аляксандра Крылова, якому было прад'яўлена абвінавачанне ў халатнасці, што стала прычынай смерці 21-гадовага зняволенага Ігара Пцічкіна, які пасля меркаванага збіцця ў 2013 годзе

перанёс сардэчны прыступ. 21 кастрычніка суд прыгаварыў Крылова да трох год пазбаўлення волі. У перыяд з 2013 па 2016 год сям'я Пічкіна шматкроць звярталася ў суд з патрабаваннем распачаць крымінальную справу супраць турэмных лекараў, а таксама аспрэчвала шматлікія адмовы ў расследаванні справы і прыцягненні вінаватых да адказнасці.

Вартыя даверу крыніцы інфармацыі сцвярджалі, што турэмная адміністрацыя прыцягвала іншых зняволеных да запалохвання палітычных вязняў і ціску на іх з мэтай вымусіць даць прызнаўчыя паказанні. Таксама паведамлялася, што ўлады не толькі не тлумачылі, але і не абаранялі законныя правы зняволеных і празмерна каралі іх за любыя нязначныя парушэнні турэмнага рэжыму.

Паводле меркаванняў назіральнікаў, у выніку дрэннай медыцынскай дапамогі ў месцах пазбаўлення волі былі шырока распаўсюджаныя туберкулёз, пнеўманія, ВІЧ/СНІД і іншыя інфекцыйныя захворванні. У 2014 годзе старшы спецыяліст па кантролі над туберкулёзам паведаміў, што захворванне на туберкулёз у месцах пазбаўлення волі перавысіла сярэднія паказальнікі па краіне ў 4 разы, але сцвярджаў, што толькі да 4-х адсоткаў ад 7 400 хворых на туберкулёз па ўсёй краіне знаходзіліся ў турмах.

Праваабарончыя НДА паведамлялі, што зняволеныя і асобы, што знаходзяцца на “хіміі”, часта скардзіліся на адсутнасць магчымасцяў занятаці або нізкую заробковую плату. 18 жніўня кіраўнік Дэпартаменту выканання пакаранняў МУС Сяргей Дарошка заявіў, што ад сярэдняга заробку ў 510 рублёў (\$ 205) зняволеныя атрымліваюць толькі 10 адсоткаў, а астатняе ідзе на фінансаванне выдаткаў, звязаных з іх утрыманнем у месцах зняволення, а таксама - па распараджэнні суда - на пакрыццё любых запазычанасцяў або нанесенай шкоды.

Адміністрацыя. Як і ў папярэдні год, улады заяўлялі аб правядзенні штогадовых ці яшчэ больш частых расследаванняў і праверак умоваў утрымання ў турмах і ізалятарах. Аднак прадстаўнікі праваабарончых груп сцвярджалі, што такія праверкі, нават калі яны сапраўды праводзіліся, не выклікалі ніякага даверу ў сувязі з адсутнасцю ўпаўнаважанага па правах чалавека, а таксама адсутнасцю ў праваабаронцаў магчымасці наведваць турмы або кансультаваць зняволеных.

Зняволеныя і затрыманыя мелі абмежаваную магчымасць сустрэкацца з наведнікамі, а адмова ў спатканні з сем'ямі была звычайным пакараннем за парушэнне дысцыпліны. З мэтай ціску і запалохвання адміністрацыя часта

пазбаўляла палітвязняў спатканняў з сям'ёй або, у некаторых выпадках, неаднаразова адкладала іх запланаваныя сустрэчы.

Нягледзячы на гарантаваную законам свабоду веравызнання і адсутнасць паведамленняў пра сур'ёзныя парушэнні гэтага прынцыпа, зняволеным звычайна забаранялася праводзіць набажэнствы і здзяйсняць абрады, якія не адпавядалі турэмным правілам.

Ад былых зняволеных паступалі звесткі, што супрацоўнікі турмы часта цэнзуравалі іх скаргі або не перадавалі іх у вышэйшыя інстанцыі, а таксама што турэмная адміністрацыя або адхіляла, або выбарачна разглядала просьбы аб расследаванні выпадкаў жорсткага абыходжання. Зняволеныя таксама паведамлялі, што турэмная адміністрацыя часта адмаўлялася прадстаўляць копіі адказаў на іх скаргі, што ў далейшым ускладняла іх абарону. Скаргі маглі выклікаць прыняцце мераў у адказ супраць зняволеных, якія іх падавалі, уключна з прыніжэннем чалавечай годнасці, пагрозамі забойства або іншымі карнымі дзеяннямі.

Карупцыя ў турмах была вялікай праблемай, і назіральнікі адзначалі, што ўмоўна-датэрміновае вызваленне нярэдка залежала ад хабару супрацоўнікам турмы або ад палітычнай прыналежнасці зняволенага.

Незалежны маніторынг. Нягледзячы на шматлікія звароты ў Міністэрства ўнутраных справаў і Міністэрства юстыцыі, чыноўнікі па-ранейшаму адмаўляліся сустракацца з праваабаронцамі і даваць ім дазвол на наведванне папраўчых устаноў. У сваім адказе ў 2015 годзе на запыт прадстаўніка недзяржаўнай праваабарончай арганізацыі “Вясна” Паўла Сапелкі прадстаўнік Дэпартаменту выканання пакаранняў МУС заявіў, што для яго “немэтазгодна” наведваць месцы зняволення і кантраляваць умовы ўтрымання ў іх.

d) Адвольны арышт або затрыманне

Закон абмяжоўвае магчымасць адвольных затрыманняў, аднак улады не зважалі на гэтыя абмежаванні. Улады працягвалі арыштоўваць грамадзян па палітычных матывах і выкарыстоўваць адміністрацыйныя меры для затрымання палітычных актывістаў да, падчас і пасля пратэстаў і іншых буйных грамадскіх мерапрыемстваў.

Роля міліцыі і органаў бяспекі

Міліцыя падпарадкоўваецца Міністэрству ўнутраных справаў, аднак іншыя органы, якія знаходзяцца пад кантролем міністэрства, напрыклад, КДБ, Дэпартамент фінансавых расследаванняў Камітэта дзяржаўнага кантролю, Следчы камітэт і служба бяспекі прэзідэнта, таксама выконвалі функцыі аховы парадку. Прэзідэнт мае права падначальваць сабе ўсе праваахоўныя органы. Сур'ёзнай праблемай заставалася беспакаранасць супрацоўнікаў праваахоўных органаў. Грамадзяне надзелены правам паведамляць пра злоўжыванні міліцыянтаў у пракуратуру, аднак улады часта не праводзілі расследаванне падобных выпадкаў і не прыцягвалі вінаватых да адказнасці.

Працэдуры арышту і абыходжанне з затрыманымі

Паводле закона, міліцыя мусіць атрымаць санкцыю пракурора на затрыманне асобы больш чым на тры гадзіны, але міліцыянты звычайна ігнаравалі гэтыя працэдуры і рэгулярна затрымлівалі і арыштоўвалі грамадзян без ордэра. Улады могуць утрымліваць падазраванага ў злачынстве да 10 дзён без прад'яўлення афіцыйнага абвінавачання і да 18 месяцаў пасля прад'яўлення абвінавачання. Паводле закона, пракуроры, следчыя і службы бяспекі маюць права працягнуць тэрмін затрымання без узгаднення з суддзёй. Затрыманя маюць права падаваць у суд скаргі адносна законнасці свайго ўтрымання, аднак улады часта адмаўляліся разглядаць або ігнаравалі падобныя скаргі.

Адвольны арышт. Улады затрымлівалі прадстаўнікоў апазіцыі і актывістаў грамадзянскай супольнасці па прычынах, што шырока лічыліся палітычна матываванымі. У асобных выпадках улады выкарыстоўвалі адміністрацыйныя меры для затрымання палітычных актывістаў да, на працягу і пасля запланаваных дэманстрацый, пратэстных акцый, а таксама іншых публічных мерапрыемстваў.

Са студзеня па сакавік вялікая колькасць прадпрымальнікаў, лідараў апазіцыі, актывістаў і іх прыхільнікаў праводзілі ў Мінску несанкцыянаваныя дэманстрацыі ў знак пратэсту супраць прэзідэнцкага ўказа аб забароне на продаж адзення і абутку без сертыфіката адпаведнасці патрабаванням бяспекі Мытнага саюза. У той час як міліцыя не ўмешвалася ў правядзенне дэманстрацый, улады рэгулярна затрымлівалі розных рэгіянальных актывістаў на шляху ў Мінск, каб не дапусціць іх удзелу ў дэманстрацыях.

11 верасня, у дзень парламенцкіх выбараў, улады арыштавалі Леаніда Кулакова пасля закрыцця выбарчых участкаў, на наступны дзень

прысудзіўшы да трох сутак пазбаўлення волі па абвінавачанні ў дробным хуліганстве. Кулакоў назіраў за галасаваннем і падвядзеннем вынікаў у дзень выбараў.

Дасудовае ўтрыманне пад вартай. Улады могуць утрымліваць падазраванага ў злачынстве пад вартай без прад'яўлення афіцыйнага абвінавачання не больш за 10 сутак. Да прад'яўлення абвінавачання закон не дазваляе зняволеным сустракацца з сем'ямі або атрымліваць перадачы з прадуктамі харчавання або медыкаментамі, якія з'яўляюцца жыццёва важнымі з улікам дрэнных умоваў утрымання. Зняволеныя як правіла ўтрымліваліся пад вартай цягам 10 сутак перад тым, як ім было прад'яўлена абвінавачанне.

Міліцыя часта затрымлівала грамадзян на некалькі гадзін з мэтай высвятлення асобы, брала ў іх адбіткі пальцаў, а потым адпускала без прад'яўлення абвінавачанняў. Міліцыя і органы бяспекі нярэдка прымянялі гэтую тактыку для таго, каб затрымаць прадстаўнікоў дэмакратычнай апазіцыі і дэманстрантаў, прадухіліць распаўсюд улётак і газет або як падставу для зрыву сходаў і акцый грамадзянскай супольнасці. Напрыклад, 8 верасня міліцыя затрымала чатырох актывістаў апазіцыі, у тым ліку лідара Маладога фронту Змітра Дашкевіча, Вольгу Мікалайчык, Уладзіміра Яроменка, да пачатку запланаванай перад будынкам Расійскай амбасады акцыі пратэсту ў гонар 502 гадавіны бітвы пад Оршай. Дашкевіча, паводле звестак, схапілі і збілі супрацоўнікі міліцыі ў цывільным у двары ягонага дома, у той час як Мікалайчык была гвалтоўна затрыманая, калі наблізілася да Расійскай амбасады. Пасля таго як цягам некалькіх гадзін міліцыя пратрымала чатырох актывістаў, яны былі адпушчаныя без прад'яўлення абвінавачання.

Магчымасць затрыманым да суда аспрэчыць законнасць свайго затрымання. Затрыманыя маюць права звярнуцца да судовай сістэмы з нагоды законнасці свайго затрымання, аднак улады часта спынялі або ігнаравалі такія звароты. Паводле закона, суды маюць 24 гадзіны, каб вынесці рашэнне аб затрыманні, і 72 гадзіны – аб арышце. У падобных выпадках суды праводзяць закрытыя слуханні, на якіх могуць прысутнічаць падазраваныя, адвакаты і іншыя законныя прадстаўнікі. Пракуроры, падазраваныя і адвакаты могуць апеляваць у суды вышэйшай інстанцыі, каб аспрэчыць рашэнне суда ніжэйшай інстанцыі на працягу 24 гадзін пасля прыняцця рашэння. Суды вышэйшай інстанцыі маюць тры дні на тое, каб вынесці рашэнне па апеляцыі, і іх пастановы не могуць быць аспрэчаныя. Далейшыя апеляцыі

могуць быць пададзеныя толькі тады, калі следчыя працягнуць тэрмін утрымання пад вартай.

е) Адмова ў справядлівым і адкрытым судовым разбіральніцтве

Канстытуцыя прадугледжвае незалежнасць судовай сістэмы, аднак улады не паважалі прынцып незалежнасці суддзяў. Назіральнікі адзначалі шырокі распаўсюд карупцыі, некампетэнтнасці і палітычнага ўмяшальніцтва ў працэс прыняцця рашэнняў. Суды выносілі прысуды на падставе ложных і палітычна матываваных абвінавачанняў, якія прад'яўляліся пракурорамі, і, на думку назіральнікаў, высокапастаўленыя дзяржаўныя чыноўнікі і прадстаўнікі мясцовых уладаў дыктавалі суддзям іх рашэнні.

Як і ў папярэднія гады, паводле інфармацыі праваабарончых арганізацый, пракуроры мелі надзвычайныя і неабмежаваныя паўнамоцтвы, паколькі маглі працягваць тэрмін утрымання без санкцыі суддзяў. Яны таксама адзначалі дысбаланс паміж паўнамоцтвамі абвінавачання і абароны. Адвакаты абароны не маглі азнаёміцца з матэрыяламі следства, прысутнічаць пры правядзенні следчых дзеянняў і допытаў або знаёміцца з доказамі абвінавачання, пакуль пракурор афіцыйна не перадае справу ў суд. Адвакаты лічылі, што некаторыя доказы было складана аспрэчыць, паколькі тэхнічная экспертыза знаходзілася пад кантролем Генеральнай пракуратуры. Паводле меркавання шматлікіх адвакатаў, гэты дысбаланс паўнамоцтваў захоўваўся на працягу года, асабліва ў палітычна матываваных крымінальных і адміністрацыйных справах. Цягам года, за выключэннем рэдкіх выпадкаў, суды практычна не выносілі апраўдальных прысудаў абвінавачаным па крымінальных справах.

Згодна з законам, калегіі адвакатаў з'яўляюцца незалежнымі ўстановамі, а ліцэнзаваныя юрысты могуць весці прыватную практыку або ствараць адвакацкія бюро. Усе юрысты, тым не меней, мусяць праходзіць працэдуру ліцэнзавання ў Міністэрстве юстыцыі і кожныя пяць год мусяць перарэгістроўваць свае ліцэнзіі.

У мінулым Міністэрства юстыцыі выкарыстоўвала пазбаўленне адвакатаў права займацца адвакацкай практыкай у якасці інструмента ў палітычна матываваных справах; міністэрства абвінавачвала пазбаўленых ліцэнзіі адвакатаў у скажэнні інфармацыі аб расследаваннях справаў іх кліентаў, стане іх здароўя і ўмовах утрымання. Цягам года ніякіх новых забаронаў не было, аднак ніводзін адвакат, пазбаўлены права займацца адвакацкай дзейнасцю, не змог аднавіць сваю ліцэнзію.

Судовыя працэдуры

Закон гарантуе прэзумпцыю невінаватасці. Разам з тым адсутнасць незалежнасці судоў, манера дзяржаўных СМІ паведамляць пра рэзанансныя справы такім чынам, нібыта віна ўжо даказаная, а таксама шырока распаўсюджаная практыка абмежавання права на абарону нярэдка вялі да таго, што цяжар даказвання ўласнай невінаватасці ўскладаўся на самога абвінавачанага.

Закон таксама прадугледжвае прынцып адкрытага судовага разгляду, аднак улады ў некаторых выпадках рабілі судовыя працэсы закрытымі і часта праводзілі іх у кабінетах суддзяў, допуск у якія быў строга абмежаваны. Суддзі прымаюць рашэнне па ўсіх судовых справах; сістэма разгляду справаў судом прысяжных адсутнічае. Пры разглядзе найбольш сур'ёзных справаў суддзі дапамагаюць двое народных засядальнікаў.

Закон дае абвінавачаным права прысутнічаць на паседжаннях, аспрэчваць паказанні сведак і прадстаўляць доказы ад свайго імя, аднак улады не заўсёды ўлічвалі гэтае права.

Закон прадугледжвае права затрыманых на дапамогу адваката і патрабуе, каб суды прызначалі адваката тым асобам, якія не могуць сабе гэтага дазволіць. Хоць, паводле закона, падсудныя могуць прасіць, каб суды адбываліся па-беларуску, большасць суддзяў і пракурораў, якія не валодалі свабодна беларускай мовай, адхілялі хадайніцтвы аб забеспячэнні перакладчыкамі і вялі паседжанні па-руску. Закон прадугледжвае права грамадзянаў свабодна выбіраць адваката для абароны сваіх інтарэсаў у судзе, аднак прэзідэнцкі ўказ забараняў прадстаўнікам НДА, якія з'яўляюцца адвакатамі, абараняць у судзе інтарэсы якіх-кольвечы грамадзян, за выключэннем сябраў сваёй арганізацыі. Адкліканне ўладамі ліцэнзій у юрыстаў, якія абаранялі інтарэсы палітычных апанентаў рэжыму, абмяжоўвала падсудных у выбары адвакатаў. Улады таксама патрабавалі ад адвакатаў падпісваць заявы аб неразгалашанні, што абмяжоўвала іх магчымасць перадаваць якую-небудзь інфармацыю па судовай справе грамадскасці, сродкам масавай інфармацыі і нават сваякам падсудных.

Суды часта дазвалялі выкарыстоўваць супраць абвінавачаных паказанні, атрыманыя ў ходзе допыту пры дапамозе сілы і пагрозаў прычынення шкоды здароўю. Некаторыя абвінавачаныя былі асуджаныя завочна. Так, напрыклад,

19 студзеня раённы суд Мінска завочны аштрафаваў сустаршыню незарэгістраванай Беларускай хрысціянска-дэмакратычнай партыі Паўла Севярынца на 525 рублёў (\$ 250) за ўдзел у несанкцыянаванай дэманстрацыі ў лістападзе 2015 года. У час дэманстрацыі каля 110 чалавек прайшлі ад універмага да будынка Цэнтральнай выбарчай камісіі ў Мінску з нагоды рэфэрэндума 1996 года, які ўрэзаў паўнамоцтвы парламента і пашырыў паўнамоцтвы прэзідэнта.

Падсудныя маюць права абскарджання судовага рашэння, і большасць з іх карысталася гэтым правам. Разам з тым у пераважнай большасці справаў апеляцыйныя суды пакідалі рашэнні ніжэйстаячых судаў у сіле.

Палітвязні і асобы, затрыманыя на палітычных матывах

Мясцовыя праваабарончыя арганізацыі паведамлялі пра існаванне ў краіне шэрагу розных спісаў палітвязняў. У гэтыя спісы ўваходзілі асобы, якім былі прад'яўлены абвінавачанні па крымінальных справах, а таксама тыя, хто ўжо знаходзіўся за кратамі. Вядучыя мясцовыя праваабарончыя арганізацыі, уключна з “Вясной” і Беларускай Хельсінкскім камітэтам, альбо прызнавалі гэтых асобаў вязнямі сумлення, альбо адзначалі сур'ёзныя працэсуальныя парушэнні, у сувязі з чым прапаноўвалі, па меншай меры, перагляд справаў.

12 кастрычніка, напрыклад, Мінскі раённы суд прызнаў Дзмітрыя Паліенку, актывіста апазіцыйнага і анархісцкага руху і ўдзельніка заезду “Крытычнай масы” 29 красавіка, вінаватым ва ўжыванні фізічнай сілы ў дачыненні да супрацоўніка ДАІ падчас яго затрымання, а таксама ў распаўсюдзе парнаграфічных малюнкаў у сацыяльных сетках. Суддзя прысудзіў Паліенку да двух гадоў пазбаўлення волі ўмоўна і да прымусовага лячэння ад алкагалізму. Актывіст быў вызвалены ў зале суда. Праваабаронцы віталі “стрыманасць уладаў” ў сувязі з тым, што Паліенка не быў змешчаны ў турму, аднак прызналі яго палітычным вязнем падчас ягонага знаходжання ў СІЗА.

Блогер і рэдактар вэб-сайта *1863x.com* Эдуард Пальчыс быў затрыманы ў студзені, а ў чэрвені абвінавачаны ў распальванні расавай, нацыянальнай і рэлігійнай варожасці, а таксама ў вытворчасці і распаўсюдзе парнаграфічных матэрыялаў. Абвінавачанні супраць Пальчыса былі высунутыя на падставе дзевяці апублікаваных на ягоным сайце артыкулаў з надзвычай крытычным стаўленнем да Расіі і канцэпту «рускага свету». Пальчыс таксама быў абвінавачаны ў распаўсюдзе парнаграфічных матэрыялаў праз перапост з

расійскага сайта матэрыялаў, крытычных у адносінах да беларускай культуры і незалежнасці, якія ўключалі фотаздымак аголенай жанчыны. Пальчыс сцвярджаў, што пост быў закліканы прадэманстраваць узровень антыбеларускіх настрояў у Расіі і не мусіць разглядацца ў якасці парнаграфіі. Суд над ім для прэсы і назіральнікаў быў закрыты. Некалькі мясцовых праваабарончых груп 5 кастрычніка прызналі Пальчыса палітычным вязнем. 28 кастрычніка Пальчыс быў прызнаны вінаватым у распальванні расавай, этнічнай ці рэлігійнай варожасці і распаўсюдзе парнаграфічных матэрыялаў, але атрымаў умоўнае пакаранне ў выглядзе аднаго года і дзевяці месяцаў, а таксама забарону на свабоднае перасоўванне. Праваабарончыя групы віталі яго вызваленне, але адзначалі, што ўрад працягвае абмяжоўваць свабоду слова.

10 жніўня праваабаронцы, у тым ліку праваабарончы цэнтр “Вясна” і Беларускі Хельсінкскі камітэт, прызналі Уладзіміра Кондруся палітычным вязнем. Улады арыштавалі Кондруся 14 чэрвеня і прад’явілі яму абвінавачанне па артыкуле Крымінальнага кодэкса аб масавых беспарадках, які мае 10-гадовы тэрмін іскавай даўнасці. Кондрусь, паводле сцвярджэнняў, браў удзел у дэманстрацыі пасля выбараў у снежні 2010 года, калі яго нібыта бачылі з вялікім кавалкам дрэва ў руках, якім ён разбіваў вокны ў будынку парламента, а таксама нападаў на супрацоўнікаў АМАП у часе пратэстаў. Праваабарончыя групы заклікалі да яго неадкладнага вызвалення і прыпынення супраць яго крымінальнага пераследу, сцвярджаючы, што ягоныя дзеянні ў снежні 2010 года могуць кваліфікавацца выключна як хуліганства, якое мае пяцігадовы тэрмін іскавай даўнасці, а не як парушэнне артыкула Крымінальнага кодэкса аб удзеле ў масавых акцыях пратэсту, які мае 10-гадовы тэрмін іскавай даўнасці. 16 лістапада, у першы дзень судовага працэсу, Кондрусь, паводле звестак, зрабіў спробу перарэзаць сабе вены, і суддзя загадаў накіраваць яго на псіхіятрычную экспертызу. 26 снежня суд прыгаварыў Кондруся да 1,5 года “абмежавання волі”. Пасля суда ён быў вызвалены з-пад варты. Псіхіятрычнае абследаванне нібыта паказала, што ў Кондруся маецца псіхічнае захворванне, і суд загадаў яму прайсці абавязковае псіхіятрычнае лячэнне цягам тэрміну абмежавання волі.

У жніўні 2015 года Прэзідэнт Лукашэнка выпусціў на волю шасцярых чалавек, якіх праваабарончыя арганізацыі лічылі палітычнымі вязнямі, у тым ліку і кандыдата ў прэзідэнты на выбарах 2010 года Мікалая Статкевіча.

Падчас судовых паседжанняў адказчыкі па палітычна матываваных справах паведамлялі, што ў адрас іх адзінадумцаў і родных паступалі пагрозы,

закліканья прымусіць адказчыкаў сведчыць супраць саміх сябе, а таксама пра ціск на іх з мэтай падпісання прызнальных паказанняў. Турэмныя ўлады часта канфіскоўвалі і цензуравалі паштовую карэспандэнцыю палітзняволеных, каб, паводле звестак, аказаць на іх ціск шляхам далейшай ізаляцыі і абмежавання іх кантактаў з сем'ямі і паплечнікамі.

Былыя палітычныя зняволеныя, што былі памілаваны, на канец года паранейшаму не маглі рэалізаваць некаторыя грамадзянскія і палітычныя правы. Так, напрыклад, 9 ліпеня Цэнтральная выбарчая камісія адмовіла ў рэгістрацыі ініцыятыўнай групы ў падтрымку кандыдатуры былога палітвязня і кандыдата ў прэзідэнты 2010 года Мікалая Статкевіча на парламенцкіх выбарах у сувязі з тым, што любой асобе, якая знаходзіцца ў месцах пазбаўлення волі або мае судзімасць, законам забаронена ўдзельнічаць у выбарах.

Улады знялі абмежаванні з некалькіх вядомых былых палітычных зняволеных. Напрыклад, 4 лютага міліцыя Ваўкавыска быў зняты прэвентыўны нагляд з антыкарупцыйнага актывіста Мікалая Аўтуховіча, які раней не мог пакідаць межы горада без афіцыйнага дазволу. Яшчэ па адной справе, звязанай з акцыямі пратэсту пасля выбараў 2010 года, следчыя спынілі 9 сакавіка ўсе крымінальныя абвінавачанні і звязаную з імі забарону на выезд экс-кандыдата ў прэзідэнты Алеся Міхалевіча.

Грамадзянска-прававыя працэдурны і сродкі судовай абароны

Закон прадугледжвае права грамадзян падаваць судовыя пазовы аб кампенсацыі шкоды, звязанай з парушэннем правоў чалавека, аднак грамадзянскія суды не былі незалежнымі і рэдка дэманстравалі аб'ектыўнасць у такіх пытаннях.

f) Адвольнае парушэнне недатыкальнасці прыватнага і сямейнага жыцця, жылля і перапіскі

Закон забараняе падобныя дзеянні, аднак урад ігнараваў гэтую забарону. Улады ажыццяўлялі праслухоўванне тэлефонных размоваў ды відэаназіранне і выкарыстоўвалі сетку інфарматараў, што з'яўляецца парушэннем недатыкальнасці прыватнага жыцця грамадзян.

Паводле закона, асобы, якія перашкаджаюць выкананню супрацоўнікамі праваахоўных органаў сваіх абавязкаў, могуць быць аштрафаваныя або

абвінавачаныя ў адміністрацыйным правапарушэнні, нават калі гэтыя “абавязкі” супярэчаць закону. Пад такімі “перашкодамі” могуць мецца на ўвазе любыя спробы не даць супрацоўнікам КДБ або праваахоўных органаў зайсці ў памяшканне кампаніі, прадпрыемства або арганізацыі; адмова супрацоўнікам КДБ у правядзенні аўдытарскай праверкі або ў доступе да інфармацыйных сістэмаў і базаў дадзеных ці абмежаванне такога доступу.

Закон патрабуе прад’яўлення ордэра да або адразу пасля правядзення вобшуку. Тым не менш, некаторыя актывісты паведамлялі, што прадстаўнікі КДБ прыходзілі ў іх дамы без апавяшчэння. КДБ мае права ў любы час увайсці ў любы будынак пры ўмове звароту па выдачу ордэра цягам 24 гадзін пасля ажыццяўлення гэтага дзеяння.

Службы бяспекі працягвалі праводзіць адвольныя вобшукі вядомых апазіцыйных дзеячаў і лідараў грамадзянскай супольнасці, а таксама допыты пры перасячэнні імі мяжы і ў аэрапортах. Так, напрыклад, 8 верасня сустаршыню Беларускай хрысціянска-дэмакратычнай партыі Віталія Рымашэўскага і лідара Аб’яднанай грамадзянскай партыі Анатоля Лябедзьку памежнікі затрымалі на беларуска-літоўскай мяжы на гадзіну. Абодва ехалі на канферэнцыю ў Вільнюс, і памежнікі канфіскавалі некалькі дзясяткаў перадвыбарных улётак, якія Лябедзька меў з сабой. У рэшце рэшт, прадстаўнікі ўладаў дазволілі ім працягнуць падарожжа і выбачыліся за затрымку.

8 лістапада мытнікі канфіскавалі пяць асобнікаў кнігі за аўтарствам экс-кандыдата ў прэзідэнты ў 2010 годзе і былога палітвязня Андрэя Саннікава, які цяпер жыве ў Вялікабрытаніі, у ягонай жонкі - вядомай журналісткі Ірыны Халіп. Яна вярталася ў Беларусь з Польшчы са сваім сынам і везла асобнікі кнігі “Мая гісторыя: Беларуская амерыканка або выбары пры дыктатуры” з дарчымі подпісамі аўтара розным сябрам і прыхільнікам. Чыноўнікі паведамлілі, што кнігі будуць вывучацца экспертамі на працягу па меншай меры месяца, перш чым яны змогуць быць вернутыя ёй назад. У кнізе распавядаецца гісторыя арышту Саннікава за ўдзел у дэманстрацыі пасля выбараў у снежні 2010 года ў Мінску, пра яго турэмны досвед, вызваленне ў 2012 годзе, а таксама міжнароднае асвятленне ў СМІ ягонага зняволення.

Нягледзячы на тое, што закон забараняе ўладам перахопліваць тэлефонныя размовы і камунікацыі іншага кшталту без санкцыі пракурора, улады рэгулярна праслухоўвалі памяшканні, тэлефоны і кантралявалі кампутарную

перапіску. Амаль усе прадстаўнікі палітычнай апазіцыі і шмат хто з вядомых прадстаўнікоў грамадзянскай супольнасці паведамлялі пра тое, што ўлады праслухоўвалі іх перамовы і сачылі за іх дзейнасцю. Урад працягваў збіраць і атрымліваць асабістую інфармацыю на незалежных журналістаў і дэмакратычных актывістаў падчас рэйдаў, а таксама праз канфіскаваную кампутарную тэхніку.

Закон дазваляе супрацоўнікам КДБ, Міністэрства ўнутраных справаў, спецслужбаў, фінансавай выведкі і пэўных падраздзяленняў памежнай аховы выкарыстоўваць прылады для праслухоўвання тэлефонных размоваў. Для праслухоўвання патрабуецца санкцыя пракурора, аднак пры адсутнасці незалежнасці пракурораў гэтае патрабаванне робіцца бессэнсоўным.

Міністэрства сувязі мае права спыняць аказанне тэлефонных паслугаў асобам, якія парушаюць падпісаных з імі дамовы на аказанне паслугаў тэлефоннай сувязі, а такія дамовы забараняюць выкарыстоўваць тэлефонную сувязь у мэтах, што супярэчаць інтарэсам дзяржавы і грамадскаму парадку. Правайдарам сотавай сувязі забараняецца прадаваць сім-карты для сотовых тэлефонаў кліентам, якія не прад'явілі свой пашпарт, або іншаземцам, што не зарэгістраваліся ў мясцовай міграцыйнай службе.

Улады працягвалі пераслед сем'яў лідараў НДА і актывістаў грамадзянскай супольнасці і апазіцыі праз выбарачнае прымяненне закона.

Раздзел 2. Захаванне грамадзянскіх свабод, у тым ліку:

а) свабоды слова і друку

Канстытуцыя прадугледжвае свабоду слова і друку. Аднак урад не забяспечваў захаванне гэтых правоў і прымяняў шматлікія законы для кантролю і цензуры ў дачыненні да грамадства і сродкаў масавай інфармацыі. Больш за тое, дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі выступалі ў падтрымку Прэзідэнта Лукашэнкі і афіцыйнай палітыкі, не даючы пляцоўкі для іншых крытычных выказванняў.

Свабода слова і выражэння. Грамадзяне не маглі публічна крытыкаваць Лукашэнку і ўрад або абмяркоўваць агульнаграмадскія пытанні, не асцерагаючыся пры гэтым рэпрэсій. Улады здымалі на відэакамеру палітычныя сходы, часта правяралі дакументы з мэтай высвятлення асобы і выкарыстоўвалі іншыя формы запалохвання. Улады таксама забаранялі

насіць маскі, дэманстраваць незарэгістраваныя ці апазіцыйныя сцягі ды сімвалы і плакаты са зместам, што нібыта ўяўляў пагрозу для ўладаў ці грамадскага парадку.

29 студзеня Мінскі раённы суд аштрафаваў трох асобаў: Максіма Пякарскага, Вячаслава Касінерава і Вадзіма Жаромскага – па так званай “справе графіцістаў” на суму ад 630 рублёў (\$ 300) да 1 050 рублёў (\$ 500) па абвінавачанні ў пашкоджанні маёмасці. У той час як суддзя спыніў крымінальную справу па факце хуліганства і вандалізму, яны былі прызнаныя вінаватымі ў нанясенні графіці з патрыятычнымі лозунгамі кшталту “Беларусь мае быць беларускай”, якія міліцыя палічыла “заклікам да гвалту ў грамадстве і ігнараваннем агульнапрызнаных правілаў паводзінаў”. У жніўні 2015 года міліцыя жорстка затрымала трох мужчын і двух іх таварышаў, якія пазней былі адпушчаныя без прад'яўлення абвінавачанняў, а Касінераў у верасні 2015 года паведаміў прэсе, што падчас затрымання міліцыянты кінулі яго ў аўтобус, і адзін з іх нанёс яму ўдары па твары, зламаўшы сківіцу. Калі яны прыбылі ў аддзяленне міліцыі, следчыя пачалі аказваць на яго ціск, спрабуючы прымусіць прызнаць сваю віну і паказваючы запісы ягоных прыватных тэлефонных размоваў з жонкай, якія, як паведамляецца, былі зробленыя за месяцы да арышту. Хоць улады і распачалі расследаванне па факце яго збіцця, цягам года не было высунута ніякіх абвінавачанняў у справе жорсткага абыходжання з боку міліцыі.

Закон таксама абмяжоўвае свабоду слова шляхам крыміналізацыі такіх дзеянняў, як перадача замежніку інфармацыі пра палітычную, эканамічную, сацыяльную, ваенную або міжнародную сітуацыю ў краіне, якую ўлады лічаць ложнай або кампраметуючай.

Свабода друку і сродкаў масавай інфармацыі. Абмежаванне ўрадам свабоды друку звужала доступ да інфармацыі і часта прыводзіла да самацэнзуры ў медыях. Дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі не забяспечвалі збалансаванае асвятленне падзеяў і ў пераважнай большасць падавалі іх афіцыйную версію. З'яўленне апазіцыйных палітыкаў у эфіры дзяржаўных СМІ пераважна абмяжоўвалася выпадкамі, прадугледжанымі законам на перыяд правядзення выбарчых кампаній. Улады папярэджвалі, штрафавалі, затрымлівалі і праводзілі допыты прадстаўнікоў СМІ.

Згодна з законам, урад мае права зачыніць любое друкаванае або анлайнавае выданне пасля вынясення двух папярэджанняў цягам аднаго года за парушэнне шэрагу абмежаванняў, усталяваных для прэсы. Акрамя таго,

паводле нарматыўных актаў, улады надзеленыя правам па сваім меркаванні забараняць або цэнзураваць журналісцкія рэпартажы. Міністэрства інфармацыі можа прыпыняць дзейнасць часопісаў або газет на тры месяцы без пастановы суда. Закон таксама забараняе СМІ распаўсюджваць інфармацыю ад імя незарэгістраваных палітычных партый, прафсаюзаў і НДА.

2 сакавіка Міністэрства інфармацыі заявіла аб вынясенні папярэджання двум незалежным інтэрнэт-выданням: інтэрнэт-газете “Ежедневник” і інтэрнэт-версіі друкаванай газеты “Наша Ніва”. Першая нібыта парушыла закон аб СМІ, выкарыстаўшы выявы нямецкай ваеннай тэхнікі часоў Другой сусветнай вайны ў сваім артыкуле, прысвечаным праверцы гатоўнасці ўзброеных сілаў, што, на думку міністэрства, “дыскрэдытавала армію”. “Наша Ніва” атрымала папярэджанне за парушэнне закона, надрукаваўшы артыкул пра дэмаграфічную сітуацыю ў краіне, які, паводле звестак, не адпавядае дадзеным, апублікаваным Нацыянальным камітэтам па статыстыцы, і такім чынам дыскрэдытавала “паспяховую” дэмаграфічную палітыку ўрада. Незалежная Беларуская асацыяцыя журналістаў прызнала гэтыя папярэджанні штучнымі і надуманымі санкцыямі, парушэннем свабоды сродкаў масавай інфармацыі, а таксама недапушчальнай мерай для цэнзуравання публікацый.

У дзяржаўнай прэсе была даступная абмежаваная інфармацыя пра парламенцкія выбары ў верасні, у тым ліку пра незалежных кандыдатаў. Хоць улады ў цэлым не цэнзуравалі публікацыі праграмаў кандыдатаў у друкаваных СМІ, некаторыя апазіцыйныя кандыдаты скардзіліся на тое, што мясцовыя тэлеканалы адмовіліся трансляваць іх тэлевароты. Так, напрыклад, у Гродна сябра Аб'яднанай грамадзянскай партыі і антыядзерны актывіст Мікалай Уласевіч абвінаваціў улады ў тым, што яны не пусцілі ў эфір ягоны выступ, які ўключаў крытыку праекта АЭС у краіне, а таксама ўздымаў пытанне карупцыі і адсутнасці мясцовага самакіравання. У іншым выпадку лідар Беларускай партыі левых “Справядлівы свет” Сяргей Калякін паскардзіўся ў абласную выбарчую камісію на тое, што тэкст яго біяграфіі на афіцыйным плакаце з пералікам біяграфій усіх кандыдатаў у Аршанскім раёне быў адрэдагаваны без ягонага дазволу. У друкаванай версіі біяграфіі Калякіна адсутнічаў сказ пра ягоныя намаганні ў якасці дэпутата прыцягнуць у 1996 годзе да адказнасці Прэзідэнта Лукашэнку. Дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі давалі ў значнай ступені абмежаванае асвятленне кампаніі, пераважна надаючы ўвагу дзейнасці прэзідэнта і іншых дзяржаўных

органаў, а таксама палітычным заявам старшыні Цэнтральнай выбарчай камісіі.

7 лютага міністр інфармацыі Лілія Ананіч перасцерагла СМІ ад крытыкі ўрада і публікавання недакладнай інфармацыі, у прыватнасці, ад заўвагаў ці выказванняў, што робяцца ў больш шырокім кантэксце, і распальвання негатыўных пачуццяў, якія яна апісала як “дэструктыўныя”. Яна паабяцала па-ранейшаму ажыццяўляць жорсткі кантроль над інтэрнэт-прасторай і друкаванымі сродкамі масавай інфармацыі для таго, каб “яны служылі кансалідацыі грамадства”. Ананіч заявіла, што любыя сродкі масавай інфармацыі, якія парушаюць законы краіны, будуць атрымліваць афіцыйныя папярэджанні, а затым будуць блакавацца.

Міністэрства інфармацыі працягвала адмаўляць у рэгістрацыі шматлікім незалежным перыядычным выданням. Нягледзячы на адсутнасць рэгістрацыі, незалежныя СМІ, уключна з газетамі, часопісамі, навінавымі інтэрнэт-сайтамі, імкнуліся забяспечваць непрадзятае асвятленне падзеяў. Аднак яны працавалі ва ўмовах дзеяння рэпрэсіўнага заканадаўства аб сродках масавай інфармацыі і ў сваёй большасці сутыкаліся з дыскрымінацыйнай палітыкай у сферы публікацыі і распаўсюду выданняў, уключна з абмежаваннем кантактаў з урадавымі чыноўнікамі і ўдзелу ў прэс-канферэнцыях, кантролем над аб’ёмам накладу друкаваных выданняў і павышэннем кошту на друк.

Дзякуючы шчодрым субсідыям і прэферэнцыям, дзяржаўныя СМІ, якія дэманстравалі надзвычайную прадузятасць і пераважна служылі органам прапаганды рэжыму, дамінавалі на інфармацыйным полі і мелі найбольшыя наклады. У краіне не было прыватнага тэлебачання, якое б вяшчала на ўсю яе тэрыторыю. Дзяржаўная паштовая сістэма “Белпошта” і дзяржаўная сістэма кіёскаў “Белсаюздрук” па-ранейшаму адмаўлялі ў дастаўцы ці продажы шэрагу недзяржаўных газет, якія публікавалі палітычныя матэрыялы. Напрыклад, 14 верасня рэдактарка незалежнага штотыднёвіка “Новы Час” Аксана Колб паведаміла прэсе, што “Белпошта” і “Белсаюздрук” адмовіліся распаўсюджваць газету праз падпіску і рознічныя сеткі. “Новы Час” - штотыднёвік на беларускай мове, які публікуе матэрыялы, прысвечаныя нацыянальнай культуры, гісторыі, самасвядомасці, а таксама інфармацыю, датычную ўмацавання суверэнітэту краіны. Выключэнне незалежнай друкаванай прэсы з дзяржаўнай сістэмы распаўсюду і патрабаванне да прыватных крамаў атрымліваць рэгістрацыю для продажу друкаваных СМІ эфектыўна абмяжоўвала магчымасці незалежнай прэсы ў распаўсюдзе сваіх выданняў.

Хоць улады па-ранейшаму дазвалялі распаўсюджваць дзве незалежныя нацыянальныя газеты “Народная воля” і “Наша Ніва” праз дзяржаўную сістэму распаўсюду, наклад гэтых выданняў працягваў абмяжоўвацца.

Шэраг незалежных газет, уключна з “Віцебскім кур’ерам”, “Салідарнасцю”, “БДГ” і “Бабруйскім кур’ерам”, мелі толькі інтэрнэт-версію па прычыне абмежаванняў на выданне і распаўсюд.

У краіне працягвалі працаваць міжнародныя медыі, але не без умяшальніцтва і папярэдняй цэнзуры. Канал “Еўраньюс”, а таксама расійскія “Першы канал”, НТВ і РТР у цэлым былі даступныя, хоць у многіх частках краіны толькі праз платныя кабельныя сеткі і з затрымкай у часе, што дазваляла прыбраць навіны, якія ўлады лічылі непажаданымі. Перыядычна ўлады блакавалі і цэнзуравалі міжнародныя праграмы навінаў або замянялі іх на мясцовыя.

Гвалт і пераслед. Улады па-ранейшаму рэгулярна пераследавалі і затрымлівалі мясцовых ды замежных журналістаў.

Службы бяспекі працягвалі перашкаджаць намаганням незалежных журналістаў асвятляць дэманстрацыі і акцыі пратэсту ў Мінску і па ўсёй краіне. Незалежная Беларуска асацыяцыя журналістаў паведаміла, што па стане на 11 лістапада міліцыя затрымала па меншай меры 6 журналістаў падчас выканання імі іх прафесійных абавязкаў.

Урад рэгулярна адмаўляў у акрэдытацыі журналістам, якія працуюць на замежныя СМІ. Па стане на 1 лістапада прынамсі 2 журналісты былі аштрафаваныя па 10 справах за адсутнасць дзяржаўнай акрэдытацыі або супрацоўніцтва з замежным СМІ.

Дырэктарка варшаўскага беларускамоўнага тэлеканала “Белсат” Агнешка Рамашэўска-Гузы 1 чэрвеня паведаміла СМІ, што Міністэрства замежных спраў не адказала на заяўку канала аб акрэдытацыі дзесяці мясцовых журналістаў. Міністэрства павінна было адказаць на акрэдытацыйную заяўку да 21 траўня. Яна паабяцала, што незарэгістраваны мінскі офіс і журналісты па ўсёй краіне будуць працягваць сваю дзейнасць і не будуць “карэктаваць нашы рэпартажы, каб задаволіць пажаданні беларускіх уладаў, таму што мы прадстаўляем свабодную журналістыку”.

Незалежны журналіст і ваенны эксперт Аляксандр Алесін быў затрыманы ў лістападзе 2014 года і абвінавачаны ў супрацоўніцтве з замежнымі службамі выведкі, якое караецца максімум двума гадамі пазбаўлення волі. Ён быў выпушчаны ў снежні 2014 года, хоць і з забаронай пакідаць межы краіны. 20 студзеня ён паведаміў прэсе, што ўлады прыпынілі супраць яго крымінальную справу за нібыта “ўсталяванне на канфідэнцыйнай аснове супрацоўніцтва з замежнымі службамі бяспекі або выведкі.”

Цэнзура або абмежаванні зместу. Урад аказваў ціск на большасць незалежных выданняў, прымушаючы ажыццяўляць самацэнзуру, папярэджваючы іх пра адказнасць за асвятленне пэўных тэмаў або крытыку ўладаў. Улады строга і наўпростава кантралявалі змест матэрыялаў дзяржаўных вяшчальных і друкаваных СМІ. Рэгіянальныя незалежныя тэлевізійныя станцыі дзейнічалі ў некаторых раёнах і перадавалі мясцовыя навіны, хоць і адчувалі на сабе ціск з боку мясцовых уладаў, якія дамагаліся адмовы ад асвятлення агульнанацыянальных і вострых пытанняў пад пагрозай цэнзуры.

Толькі дзяржаўным радыёстанцыям і тэлевізійным сеткам улады дазвалялі вяшчаць на тэрыторыі ўсёй краіны. Урад выкарыстоўваў гэтую нацыянальную манаполію для распаўсюду ўласнай версіі падзеяў і абмежавання альтэрнатыўных або апазіцыйных пунктаў гледжання. Улады забаранялі дзяржаўным СМІ цытаваць творы і трансляваць музыку незалежных мясцовых і вядомых заходніх музыкаў, актараў, пісьменнікаў і мастакоў, якія патрапілі ў неафіцыйны агульнанацыянальны “чорны спіс” за выказванні ў падтрымку палітычных зняволеных, а таксама апазіцыйных ды дэмакратычных актывістаў.

Улады перасцерагалі бізнесоўцаў ад размяшчэння рэкламы ў газетах, якія крытыкавалі ўрад. У выніку незалежныя выданні былі вымушаныя працаваць ва ўмовах жорсткіх бюджэтных абмежаванняў.

Журналісты, што рыхтавалі матэрыялы для такіх міжнародных СМІ, як незалежны спадарожнікавы тэлеканал “Белсат” і “Радыё Рацыя”, якія базуюцца ў Варшаве і падрабязна асвятляюць падзеі ў краіне, не маглі прайсці працэдуру акрэдытацыі і таму працягвалі атрымліваць ад Генеральнай пракуратуры папярэджанні або вялікія штрафы.

Законы, які прадугледжваюць адказнасць за распаўсюд паклёпу, і пытанні нацыянальнай бяспекі. Паклёп з'яўляецца крымінальным злачынствам. За распаўсюд звестак, што ганьбяць і зневажаюць прэзідэнта, прадугледжаны буйныя штрафы і пазбаўленне волі на тэрмін да чатырох год. Пакаранне за паклёпніцтва аднолькавае як для прыватных, так і для публічных асобаў. Афіцыйная асоба, якая атрымала крытыку за недавальняльнае выкананне сваіх службовых абавязкаў, можа падаць у суд як на журналіста, так і на перыядычнае выданне, якое распаўсюдзіла крытычнае паведамленне.

23 верасня Мінскі гарадскі суд адхіліў апеляцыю па справе Аляксандра Лапіцкага, які 12 красавіка быў абвінавачаны ў “здзяйсненні грамадска небяспечных дзеянняў” і ў парушэнні артыкула 368 (“абраза Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь”), артыкула 369 (“абраза ўладаў”), артыкула 391 (“абраза судзі або народнага засядальніка”) Крымінальнага кодэкса. Абвінавачанні супраць Лапіцкага вынікаюць з электронных паведамленняў і постаў у блогу, у якіх ён, на думку ўладаў, абразіў прэзідэнта. Улады сцвярджалі, што Лапіцкі пакутаваў на псіхічнае захворванне, і накіравалі яго на прымусовае псіхіятрычнае лячэнне. Праваабарончы цэнтр “Вясна” заклікаў улады спыніць пераслед па абвінавачанні ў паклёпніцтве, і заявіў, што прымусовая шпіталізацыя Лапіцкага з'яўляецца замахам на ягоную асабістую свабоду.

У якасці падставы для цензуры СМІ ўлады часта спасылаліся на меркаванні дзяржаўнай бяспекі.

Свабода карыстання інтэрнэтам

Паводле паведамленняў, улады ўмешваліся ў інтэрнэт-прасторы, ажыццяўляючы маніторынг электроннай пошты і інтэрнэт-чатаў. Нягледзячы на тое, што асобныя грамадзяне, групы і выданні, як правіла, маглі ўдзельнічаць у мірным абмене думкамі праз інтэрнэт, у тым ліку і праз электронную пошту, усе, хто гэта рабіў, рызыкавалі сутыкнуцца з магчымымі прававымі і асабістымі наступствамі і час ад часу вымушаны былі практыкаваць самацензуру. Актывісты апазіцыі сутыкаліся з верагоднасцю маніторынгу сваёй электроннай перапіскі і іншых сродкаў інтэрнэт-связі.

У студзені 2015 года ўступілі ў сілу папраўкі ў закон аб СМІ, згодна з якімі на навінавыя вэб-сайты і любыя інфармацыйныя інтэрнэт-рэсурсы распаўсюджваюцца тыя самыя правілы, што і на друкаваныя СМІ. У адпаведнасці з папраўкамі ў закон, уладальнікі навінавых інтэрнэт-рэсурсаў абавязаныя па загадзе ўладаў выдаліць кантэнт або апублікаваць

выпраўленні, а таксама не дапускаць выкарыстання забароненай “экстрэмісцкай” інфармацыі. Папраўкі таксама абмяжоўваюць доступ да вэб-сайтаў, змест якіх уключае ў сябе прапаганду гвалту, войнаў, “экстрэмісцкай дзейнасці”; матэрыялы, звязаныя з незаконным абаротам зброі, выбуховых рэчываў і наркатыкаў; гандлем людзьмі; парнаграфію ды інфармацыю, якая можа нанесці шкоду нацыянальным інтарэсам краіны. Улады могуць без санкцый пракурора або суда заблакаваць доступ да сайтаў, якія не выконваюць загады ўрада, у тым ліку і на падставе аднаго парушэння, звязанага з распаўсюдам забароненай інфармацыі. Акрамя таго, уладальнікі інтэрнэт-сайтаў могуць быць прыцягнутыя да адказнасці за каментары карыстальнікаў, якія ўтрымліваюць любую забароненую інфармацыю, а самі гэтыя сайты могуць быць заблакаваныя. Змены ў законе таксама прадугледжваюць стварэнне базы дадзеных навінавых вэб-сайтаў. У выпадку, калі навінавы сайт атрымлівае два ці болей афіцыйных папярэджанняў з боку ўладаў, ён можа быць выдалены з базы дадзеных і страціць сваё права на распаўсюд інфармацыі. Папраўкі таксама забараняюць замежным дзяржавам і замежным грамадзянам валодаць больш чым 20% акцый мясцовых медыя-кампаній.

Хоць спіс заблакаваных інтэрнэт-рэсурсаў заставаўся недаступным для грамадскасці, са студзеня 2015 года па сакавік 2016 года Міністэрства інфармацыі, паводле паведамленняў, заблакавала доступ да 46 інтэрнэт-сайтаў за абарот наркатыкаў, распаўсюд экстрэмісцкіх матэрыялаў, незаконную рэкламу лекаў, дзіцячую парнаграфію або за іншыя парушэнні кантэнту. Незалежныя інтэрнэт-СМІ не былі заблакаваныя ў цэлым на працягу года, аднак прадстаўнікі місіі АБСЕ/БДПЧ па назіранні за выбарамі на прэс-канферэнцыі пасля выбараў заявілі, што іх назіральнікі, якія ажыццяўлялі маніторынг анлайн-навінаў, адзначылі, што прынамсі чатыры навінавыя інтэрнэт-крыніцы, у тым ліку папулярны навінавы партал tut.by, па невядомай прычыне адключаліся ў дзень выбараў, 11 верасня.

Улады, паводле інфармацыі, ажыццяўлялі маніторынг інтэрнэт-трафіку. У адпаведнасці з законам, тэлекамунікацыйны манапаліст “Белтэлекам” і іншыя ўпаўнаважаныя ўрадам арганізацыі маюць выключнае права на абслугоўванне інтэрнэт-даменаў.

Прэзідэнцкі ўказ патрабуе абавязковую рэгістрацыю правайдараў і інтэрнэт-сайтаў, а таксама ажыццяўленне збору інфармацыі пра карыстальнікаў у інтэрнэт-кавярнях. Указ патрабуе ад правайдараў сэрвісу захоўваць дадзеныя аб выкарыстанні грамадзянамі інтэрнэту цягам года і на запыт прадстаўляць

гэтую інфармацыю праваахоўным органам. Парушэнне ўказа караецца пазбаўленнем волі.

Дзяржаўныя кампаніі і арганізацыі, што забяспечвалі працоўнымі месцамі да 70% работнікаў краіны, паводле інфармацыі, мелі інтэрнэт-фільтры.

У адказ на ўмяшальніцтва ўрада і абмежаванне доступу да інтэрнэту многія апазіцыйныя групы і незалежныя газеты перайшлі на інтэрнэт-дамены, якія дзейнічаюць па-за межамі краіны. Як паведамлялі назіральнікі, тыя нешматлікія незалежныя інфармацыйныя сайты, што захавалі нацыянальны даменны код “.by” (Беларусь), перыядычна практыкавалі самацэнзуру.

У шэрагу выпадкаў кібератакі невядомага паходжання прыводзілі да часовага адключэння незалежных навінавых парталаў і старонак у сацыяльных сетках.

Паводле інфармацыі разнастайных медыйных крыніц, колькасць інтэрнэт-карыстальнікаў дасягнула лічбы ў больш чым 7 мільёнаў чалавек, што складае прыкладна 90% насельніцтва, якое выкарыстоўвае інтэрнэт штодзённа або шмат разоў у месяц. Узровень пашыранасці інтэрнэту сярод карыстальнікаў ва ўзросце ад 15 да 50 год быў роўны прыкладна 83%.

Акадэмічныя свабоды і культурныя мерапрыемствы

Урад абмяжоўваў акадэмічныя свабоды і правядзенне культурніцкіх мерапрыемстваў.

Адукацыйныя ўстановы былі абавязаныя прапагандаваць афіцыйную дзяржаўную ідэалогію, якая адначасова ўслаўляла дасягненні былога Савецкага Саюза і Беларусі пад кіраўніцтвам Лукашэнкі. Зацверджаныя ўрадам падручнікі прапаноўвалі надзвычай прапагандысцкую версію гісторыі і іншых прадметаў. Улады абавязвалі ўсе школы, у тым ліку і прыватныя навучальныя ўстановы, выконваць дырэктывы дзяржаўных органаў па ўкараненні афіцыйнай ідэалогіі і забаранялі ім прызначаць на кіруючыя пасады сябраў апазіцыі. Міністр адукацыі мае права прызначаць і звальняць кіраўнікоў прыватных адукацыйных устаноў.

Выкарыстанне слова “акадэмічны” было абмежавана, і НДА забаранялася ўводзіць слова “акадэмічны” ў свае назвы. Не было дастатковых магчымасцяў атрымаць вышэйшую адукацыю на беларускай мове (замест рускай) у большасці сфераў. Кіраўніцтва вышэйшых адукацыйных устаноў

не рабіла ніякіх захадаў для арганізацыі навучання тых студэнтаў, якія хацелі вучыцца ў беларускамоўных групах.

Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі (БРСМ), афіцыйная арганізацыя, створаная на ўзор савецкага камсамолу, заклікала студэнтаў універсітэтаў уступаць у шэрагі БРСМ для атрымання льготыў і месца ў інтэрнаце. Мясцовыя ўлады таксама аказвалі ціск на сябраў БРСМ з мэтай прыцягнуць іх да ўдзелу ў кампаніях у падтрымку кандыдатаў у парламент ад уладаў і ўдзельнічаць у датэрміновым галасаванні. Студэнты з розных універсітэтаў і каледжаў паведамлілі групе незалежных назіральнікаў за выбарамі, што кіраўніцтва іх факультэтаў прымушала студэнтаў галасаваць датэрмінова, пагражаючы ім высяленнем з інтэрнатаў. Акрамя таго, як стала вядома, улады часам вымушалі студэнтаў выступаць у якасці інфарматараў службаў бяспекі краіны.

Паводле дырэктывы Міністэрства адукацыі, навучальныя ўстановы могуць выключыць студэнтаў, якія бяруць удзел у антыўрадавай і недазволенай палітычнай дзейнасці, і павінны забяспечыць правільную ідэалагічную падрыхтоўку студэнтаў. Чыноўнікі ад адукацыі, тым не менш, прычынай адлічэння называлі дрэннае навучанне ва ўніверсітэце ці пропуск заняткаў. 20 студзеня студэнт другога курса філалагічнага факультэта Глеб Вайкуль атрымаў канчатковы загад аб сваім выключэнні з Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Раней, у студзені, Вайкуль ужо паведамляў пра сваё выключэнне, і ў той раз універсітэт заявіў, што загад аб ягоным выключэнні яшчэ не падпісаны. Студэнт назваў сваё выключэнне палітычна матываваным, паколькі ён быў адным з арганізатараў студэнцкага пратэсту ў снежні 2015 года супраць рашэння ўніверсітэта ўвесці плату за пераздачу іспытаў. Улады аштрафавалі Вайкуля на 324 рублі (\$ 175) за арганізацыю суполкі “Студэнты супраць” у сацыяльнай стецы ВКонтакте і ўдзел у несанкцыянаванай дэманстрацыі. Адміністрацыя ўніверсітэта заявіла, што Вайкуль быў выключаны за тое, што тройчы не змог здаць залік па псіхалогіі літаратурнай творчасці і цягам восеньскага семестра не наведваў заняткі па гэтай дысцыпліне.

Улады працягвалі перашкаджаць і забараняць выкладчыкам і актывістам садзейнічаць пашырэнню выкарыстання беларускай мовы і захаванню беларускай культуры. Цэлы шэраг універсітэтаў па ўсёй краіне па-ранейшаму не набіралі студэнтаў на свае філалагічныя курсы па падрыхтоўцы настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры, спасылаючыся на нізкі попыт і малую колькасць заяваў цягам апошніх год.

Урад таксама абмяжоўваў правядзенне культурніцкіх мерапрыемстваў, выбарачна разглядаючы магчымасць выступу музычных гуртоў, якія яны лічылі апазіцыйнымі, у невялікіх канцэртных залах, што прымушала гурты праходзіць праз грувасткія і карпатлівыя працэдуры атрымання дазволу. Такія працэдуры па-ранейшаму вымушалі некаторыя апазіцыйныя тэатральныя трупы і музычныя гурты, якім было недазволена выступаць у публічных месцах, перамяшчацца ў бары і на прыватныя кватэры.

Арганізатары незалежнага “Тэатра Ч” абвясцілі 20 студзеня, што два іх запланаваныя спектаклі ў Цэнтры сучаснага мастацтва ў Мінску былі адменены адміністрацыяй установы за некалькі дзён да паказу. Апазіцыйныя лідары, кандыдаты ў прэзідэнты на выбарах 2010 года і былыя палітвязні Уладзімір Някляеў і Мікалай Статкевіч наведалі прэм’еру спектакля “Што рабіць з Тыграм?” і сфатаграфаваліся разам з акцёрамі пасля імпрэзы. Адміністрацыя Цэнтра сучаснага мастацтва сцвярджала, што адмяніла пастаноўку пасля таго, як было прададзена толькі чатыры квіткі, у той час як кіраўнікі “Тэатра Ч” паведамілі, што квіткі на абодва студзеньскія выступы былі цалкам распрададзеныя. Польскі інстытут у Мінску спансіраваў пастаноўку п’есы.

Урад таксама абмяжоўваў дзейнасць неафіцыйнай пісьменніцкай арганізацыі - незалежнага Саюза беларускіх пісьменнікаў – і актыўна падтрымліваў праўладны Саюз пісьменнікаў Беларусі. Улады пераследавалі распаўсюднікаў кніг, створаных крытычна настроенымі і незалежнымі аўтарамі або напісаных па-беларуску. Нягледзячы на тое, што творы лаўрэаткі Нобелеўскай прэміі па літаратуры Святланы Алексіевіч прадаюцца ў кнігарнях і ў інтэрнэце па ўсёй краіне, улады не дазвалялі друкарням і выдавецтвам друкаваць яе кнігі.

в) Свабода мірных сходаў і асацыяцый

Свабода сходаў

Канстытуцыя прадугледжвае свабоду мірных сходаў, аднак урад жорстка абмяжоўваў гэтакія права. Улады выкарыстоўвалі разнастайныя сродкі, каб перашкодзіць правядзенню дэманстрацый, разгнаць іх, звесці да мінімуму іх уплыў і пакараць удзельнікаў.

Толькі зарэгістраваныя палітычныя партыі, прафсаюзы і НДА маглі звяртацца па дазвол на правядзенне дэманстрацый з удзелам больш чым тысячы чалавек. Улады звычайна адхілялі запыты, што паступалі ад незалежных і апазіцыйных груп. Агульная атмасфера рэпрэсій, пагроза пазбаўлення волі або вялікіх штрафаў стрымлівалі арганізатараў магчымых пратэстаў. Гэта прывяло да скарачэння агульнай колькасці дэманстрацый і іх удзельнікаў.

Закон прадугледжвае крымінальную адказнасць за распаўсюд звестак пра правядзенне дэманстрацый праз інтэрнэт або сацыяльныя сеткі да атрымання афіцыйнага дазволу, удзел у дзейнасці незарэгістраваных НДА, навучанне людзей тэхніцы правядзення дэманстрацый, фінансаванне грамадскіх дэманстрацый або атрыманне замежнай дапамогі “з мэтай нанясення шкоды” краіне. Парушэнне гэтых патрабаванняў караецца пазбаўленнем волі на тэрмін да трох год.

Арганізатары абавязаныя не менш чым за 15 дзён звярнуцца па дазвол на правядзенне грамадскай дэманстрацыі, мітыngu або сходу, а дзяржаўныя чыноўнікі павінны разгледзець зварот арганізатараў не пазней чым за пяць дзён да запланаванага мерапрыемства. Тым не меней, улады звычайна давалі дазвол на правядзенне апазіцыйных дэманстрацый далёка ад цэнтра горада. Каб адбіць у людзей жаданне браць удзел у дэманстрацыях, улады запалохвалі людзей і пагражалі ім, адкрыта рабілі відэазапіс удзельнікаў, спаганялі буйныя штрафы з удзельнікаў несанкцыянаваных мерапрыемстваў або пазбаўлялі іх волі. У дадатак улады патрабавалі арганізатараў заключаць дамовы з міліцыяй, пажарнай службай, органамі аховы здароўя і санітарнымі службамі на аказанне паслугаў падчас і пасля масавага мерапрыемства. У некаторых месцах мясцовыя чыноўнікі паведамлялі заяўнікам, што тыя павінны спачатку падпісаць гэтыя дамовы, і толькі пасля таго можа быць атрыманы дазвол. Калі заяўнікі звярталіся да міліцыі, пажарнай службы, органаў аховы здароўя і санітарных органаў з просьбай падпісаць дамову, там ім адказвалі, што яны спачатку павінны мець зацверджаны дазвол. Любая асоба, прызнаная вінаватай у парушэнні закона аб масавых мерапрыемствах, не можа падаваць на атрыманне іншага дазволу на працягу года пасля асуджэння. Са студзеня па сакавік мясцовыя ўлады па ўсёй краіне адхілілі шэраг заявак ад гандляроў таварам на рынку на атрыманне дазволу на правядзенне невялікіх дэманстрацый у знак пратэсту супраць новых правілаў, якія забараняюць ім гандляваць адзеннем і абуткам без дакументаў, што пацвярджаюць іх адпаведнасць патрабаванням бяспекі Мытнага саюза.

Актывісты апазіцыі правялі дзясяткі несанкцыянаваных акцый пратэсту на працягу года, атрымаўшы адміністрацыйныя спагнанні і штрафы за нібыта парушэнне Закона аб масавых мерапрыемствах. Тых, хто адмовіўся плаціць штрафы, называючы іх палітычна матываванымі, у выніку падвяргаліся канфіскацыі маёмасці і атрымлівалі забарону на перасоўванне. Улады рэгулярна штрафавалі тых жа самых актывістаў за іх няспынную палітычную дзейнасць на працягу года. Так, напрыклад, 24 сакавіка Мінскі раённы суд аштрафаваў блізу 11 лідараў і актывістаў апазіцыі за ўдзел у несанкцыянаванай дэманстрацыі 28 лютага ў Мінску. Кандыдата ў прэзідэнты на выбарах 2010 года і былога палітвязня Мікалая Статкевіча, актывіста кампаніі “Еўрапейская Беларусь” Максіма Вінярскага і незалежную кінарэжысёрку Вольгу Мікалайчык судзілі завочна і аштрафавалі на 1050 рублёў (\$ 520) кожнага. Суд абавязаў выплаціць аналагічныя штрафы лідара Аб'яднанай грамадзянскай партыі Анатоля Лябедзьку і сябра партыі Мікалая Казлова, сустаршыню Беларускай хрысціянска-дэмакратычнай партыі Віталія Рымашэўскага, актывіста прадпрымальніцкага руху Алеся Макаева і актывіста кампаніі “Еўрапейская Беларусь” Леаніда Кулакова. Бізнесовец з Ваўкавыска і былы палітвязень Мікалай Аўтуховіч, а таксама актывіст апазіцыі Мікалай Колас былі аштрафаваныя на 420 рублёў (\$ 210) кожны.

Улады рабілі розныя захады, каб абмежаваць прадэмакратычных актывістаў у іх святкаванні 25 сакавіка Дня незалежнасці - угодкаў з дня абвяшчэння незалежнасці краіны ў 1918 годзе (падзеі, якая не прызнаецца ўрадам), нягледзячы на тое, што гарадскія ўлады Мінска дазволілі правядзенне дэманстрацыі. У дазvole, выдадзеным уладамі Мінска, маршрут у цэнтр Мінска, аб якім прасілі актывісты, быў заменены на аддалены парк. У той час як каля дзвюх тысяч актывістаў апазіцыі і грамадзянскай супольнасці ўзялі ўдзел у санкцыянаваным мітынг, каля 600 чалавек, насуперак дазволу, пайшлі ў цэнтр Мінска, дзе ўсклалі кветкі да помніка Янку Купалу і правялі каля помніка мітынг, на якім выступілі з палітычнымі прамовамі. За дзейнасць падчас маршу па несанкцыянаваным маршруце ўлады аштрафавалі цэлы шэраг актывістаў. Лідары апазіцыі Павел Севярынец, Уладзімір Някляеў, Мікалай Статкевіч, Анатоль Лябедзька і некалькі актывістаў, у тым ліку Леанід Кулакоў, Максім Вінярскі, Зміцер Дашкевіч і некаторыя іншыя, за свае дзеянні 25 сакавіка атрымалі штрафы.

Нягледзячы на дазвол на правядзенне апазіцыйнай дэманстрацыі, улады таксама аштрафавалі цэлы шэраг апазіцыйных лідараў і актывістаў за ўдзел у

санкцыянаваным мітынг у месцы збору ўдзельнікаў санкцыянаванай дэманстрацыі 25 сакавіка. Міліцыянты сцвярджалі, што актывісты, якія звярталіся да людзей у месцы збору, парушылі дазвол, паводле якога ўдзельнікі маглі толькі сабрацца на гэтым месцы, але не прамаўляць, а выступаць мусілі выключна на месцы правядзення фактычнай дэманстрацыі – на тэрыторыі аддаленага ад цэнтру парку. Так, напрыклад, намеснік старшыні Беларускага народнага фронту Рыгор Кастусёў распавёў прэсе, што атрымаў паведамленне пра тое, што 5 траўня раённы суд аштрафаваў яго завочна на 630 рублёў (320 \$) таксама за парушэнне Закона аб масавых мерапрыемствах, калі ён выступаў на месцы збору 25 сакавіка падчас санкцыянаванай на Дзень Волі дэманстрацыі. Нягледзячы на тое, што Кастусёў знаходзіўся толькі ў месцах, дазволеных гарадскімі ўладамі, супрацоўнікі міліцыі сцвярджалі, што, паколькі ён выступаў на месцы збору дэманстрантаў, тым самым ён парушыў дазвол.

16 траўня суд горада Маладзечна асудзіў актывіста Паўла Сяргея за правядзенне 12 траўня несанкцыянаванага мітыngu перад будынкам мясцовага ўрада і прыгаварыў яго да сямі сутак зняволення. Яго затрымалі 14 траўня і пратрымалі ў следчым ізалятары да суда. 12 траўня Сяргей і іншыя актывісты пратэставалі супраць вядзення будаўніцтва дзвюх буйных свінагадоўчых фермаў блізу горада.

Свабода асацыяцый

Закон прадугледжвае свабоду асацыяцый, аднак улады перашкаджалі рэалізацыі гэтага права і селектыўна прымянялі законы і правілы рэгістрацыі з мэтай абмежаваць дзейнасць незалежных асацыяцый, здольных крытыкаваць урад. У прыватнасці, пасля падзеяў 2010 года ўлады імкнуліся пазбыцца любых недахопаў у заканадаўстве, якімі, як яны лічылі, маглі скарыстацца НДА.

Усе НДА, палітычныя партыі і прафсаюзы мусяць атрымліваць папярэдні дазвол на рэгістрацыю ў Міністэрстве юстыцыі. Урадавая камісія разглядае і ўхваляе ўсе заявы аб рэгістрацыі; яе рашэнні галоўным чынам залежаць ад палітычнай і ідэалагічнай адпаведнасці афіцыйнай пазіцыі і ўсталяваным у дзяржаве парадкам.

У адпаведнасці з дзейнымі працэдурамі рэгістрацыі заяўнікі павінны былі пазначаць колькасць і імёны заснавальнікаў, а таксама фізічны адрас

нежылога памяшкання ў якасці офіса, што было надзвычай цяжка з улікам фінансавых складанасцяў большасці НДА і боязі ўладальнікаў нерухомасці здаваць памяшканні ў арэнду недзяржаўным арганізацыям. Асобы, пазначаныя ў якасці сябраў арганізацыі, аказваліся безабароннымі перад магчымымі рэпрэсіямі. Адмова дзяржаўных установаў здаваць офісныя памяшканні ў арэнду незарэгістраваным арганізацыям і выдаткі на арэнду прыватных памяшканняў, паводле звестак, вымушалі большасць арганізацый выкарыстоўваць адрасы жылых памяшканняў, што магло службыць падставай для пазбаўлення іх рэгістрацыі. Закон забараняе любую дзейнасць ад імя незарэгістраванай групы і прадугледжвае для сябраў такой групы пакаранне, што вар’іруецца ад высокіх штрафаў і да двух год пазбаўлення волі (гл. таксама раздзел 7.а.).

Пасля рэпрэсій 2010 года ўлады імкнуліся пазбавіцца любых “дзірак у заканадаўстве”, якімі, як яны лічылі, маглі скарыстацца НДА. Так, закон аб грамадскіх аб’яднаннях забараняе НДА захоўваць у замежных фінансавых установах грашовыя сродкі на ажыццяўленне дзейнасці на мясцовым узроўні. Закон таксама забараняе НДА аказваць садзеянне ў прадстаўленні замежнымі дзяржавамі любой дапамогі або льготыў дзяржаўным служачым на падставе іх палітычных або рэлігійных поглядаў або этнічнай прыналежнасці. Гэта палажэнне, паводле шырока распаўсюджанага меркавання, накіравана супраць польскай меншасці.

Толькі зарэгістраваныя НДА могуць легальна атрымліваць замежныя гранты ды тэхнічную дапамогу і толькі выключна на абмежаваную колькасць зацверджаных мерапрыемстваў. НДА мусяць мець дазвол ад Дэпартамента па гуманітарнай дзейнасці пры Адміністрацыі Прэзідэнта і Міністэрства эканомікі на атрыманне тэхнічнай дапамогі перад тым, як змогуць прыняць такія грашовыя сродкі або зарэгістраваць гранты.

Урад працягваў адмаўляць НДА і палітычным партыям, якія Лукашэнка часта называў “пятай калонай”, у рэгістарацыі на розных падставах, уключна з “тэхнічнымі” праблемамі з падачай заявак. Улады нярэдка пераследавалі і запалохвалі грамадзян, якія пазначалі сябе ў якасці заснавальнікаў арганізацый, спрабуючы прымусіць іх адмовіцца ад удзелу і, такім чынам, пазбавіць групу неабходнай для рэгістарацыі колькасці заяўнікаў. Шмат якім групам, што атрымалі адмову, раней ужо неаднаразова адмаўлялі ў рэгістарацыі.

5 студзеня гродзенскія ўлады адмовіліся зарэгістраваць НДА пад назвай «Матчын рух 328», які складаецца з групы маці і жонак, якія імкнуцца абараніць правы сваіх дзяцей і мужоў, што былі асуджаныя па артыкуле 328 Крымінальнага кодэкса за незаконны зварот наркатыкаў, і якія, на думку іх сваякоў, атрымалі несувымерна вялікія тэрміны зняволення. Лідарка НДА Ларыса Жыгар заявіла, што ўлады ў сваім рашэнні адхіліць заяўку на рэгістрацыю недзяржаўнай арганізацыі адзначылі пытанні пра назву арганізацыі і пастаўленыя мэты, сярод якіх было правядзенне дабрачынных мерапрыемстваў і аказанне дапамогі былым зняволеным і наркаманам.

Вярхоўны суд пакінуў у сіле рашэнне Міністэрства юстыцыі аб адмове ў рэгістрацыі Хрысціянска-дэмакратычнага руху - НДА, заснаванай у межах незарэгістраванай Беларускай хрысціянска-дэмакратычнай партыі, а таксама кампаніі “За сумленныя выбары”. 10 сакавіка суд адхіліў скаргу, пададзеную кампаніяй, на падставе таго, што гарантыйны ліст ад асобы, якая здае арганізацыі офіс у арэнду, не быў натарыяльна завераны, і што ў банкаўскім плацежным дакуменце ўтрымліваліся скарачэнні. Гэта была чацвёртая па ліку адмова ў рэгістрацыі кампаніі. Асобна ад гэтага 14 сакавіка суд таксама адхіліў скаргу Хрысціянска-дэмакратычнага руху, у якой аспрэчвалася адмова Міністэрства юстыцыі, якое ў якасці адной з прычынаў адмовы спасылалася, сярод іншага, на адсутнасць нумара офіса ў юрыдычным адрасе арганізацыі.

18 красавіка Вярхоўны суд адхіліў скаргу Беларускай хрысціянска-дэмакратычнай партыі на рашэнне аб адмове ў рэгістрацыі партыі, прынятае 3 сакавіка Міністэрствам юстыцыі, спасылаючыся на “грубыя парушэнні” працэдураў пры стварэнні партыі. Паводле прэс-рэліза міністэрства, шэраг асобаў, пазначаных у якасці заснавальнікаў партыі ў заяўцы на рэгістрацыю, адмаўлялі якое-кольвечы дачыненне да партыі і сцвярджалі, што яны не ўдзельнічалі ва ўстаноўчым з'ездзе партыі пасля таго, як на іх, паводле звестак, быў аказаны ціск з мэтай прымусіць іх адмовіцца ад удзелу пад пагрозай быць звольненымі з працы або адлічанымі з універсітэтаў. Акрамя таго, “некаторыя асобы, уключаныя ў спіс заснавальнікаў, дубляваліся, а асабістая інфармацыя, пададзеная пра заснавальнікаў, не з'яўлялася сапраўднай,”- патлумачылі прадстаўнікі міністэрства. Міністэрства таксама сцвярджала, што некаторыя з заснавальнікаў партыі, пералічаныя ў заяўцы, не з'яўляліся грамадзянамі Рэспублікі Беларусь. Гэта быў шосты раз, калі партыі было адмоўлена ў рэгістрацыі.

31 ліпеня ў праграме на галоўным дзяржаўным тэлеканале “Беларусь 1” заявілі, што зарэгістраваны ў Вільні Незалежны інстытут сацыяльных, эканамічных і палітычных даследаванняў (НІСЭПД) фактычна не праводзіць апытанні ў краіне, а збірае фальсіфікаваныя дадзеныя. НІСЭПД абвясціў 9 жніўня, што прыпыняе ўсе апытанні грамадскай думкі ў краіне праз тое, што “ўлады разбурылі сетку апытанняў”.

с) Свабода веравызнання

Гл. *Міжнародны даклад аб свабодзе веравызнання ў краінах свету*
Дзярждэпартаменту ЗША па адрасе: www.state.gov/religiousfreedomreport/.

д) Свабода перамяшчэння ў межах краіны; унутрана перамешчаныя асобы; абарона ўцекачоў і асобаў без грамадзянства

Закон прадугледжвае свабоду перамяшчэння, уключна з правам на эміграцыю, аднак у некаторых выпадках урад абмяжоўваў права сваіх грамадзян на выезд за мяжу, у прыватнасці гэта тычылася былых палітвязняў. Урад супрацоўнічаў з Упраўленнем Вярхоўнага камісара ААН па справах бежанцаў (УВКБ) і іншымі гуманітарнымі арганізацыямі ў справе забеспячэння абароны і дапамогі асобам, перамешчаным унутры краіны; уцекачам; асобам, якія вяртаюцца дадому; асобам, што шукаюць палітычнага прытулку; асобам без грамадзянства, а таксама іншым асобам, чыё становішча выклікае заклапочанасць.

Перамяшчэнне ў межах краіны. Нацыянальны пашпарт служыць афіцыйным пасведчаннем асобы і неабходны для рэгістрацыі па месцы жыхарства, уладкаванні на працу, засяленні ў гатэль. Міліцыя па-ранейшаму выбарачна пераследавала асобаў, якія жылі ў месцы, адрозным ад пазначанага ў абавязковых штампам у іх пашпарце.

Закон патрабуе, каб асобы, што наведваюць 15-мільную памежную зону (за выключэннем афіцыйных пунктаў пропуску), атрымлівалі спецыяльны дазвол на ўезд.

Паездкі за мяжу. Афіцыйная база дадзеных асобаў, якім быў забаронены выезд за мяжу, утрымлівае імёны асобаў, што мелі доступ да дзяржаўнай тайны, тых, хто прыцягваўся да адказнасці па крымінальных справах або грамадзянскіх ісках ці меў нявыкананыя фінансавыя абавязкі. Улады пісьмова інфармавалі некаторых асобаў пра тое, што іх імёны ўнесены ў

базу дадзеных, іншыя ж даведваліся пра гэта толькі пры спробе перасячы мяжу. Міністэрства ўнутраных справаў, службы бяспекі, памежныя і мытныя органы і дэпартаменты фінансавых расследаванняў маюць права ўносіць грамадзян у спісы “прафілактычнага ўліку”.

Для таго, каб навучацца за мяжой, студэнтам патрэбны дазвол з боку кіраўніка іх установы адукацыі. Нібыта з мэтай барацьбы з гандлем людзьмі, Міністэрства ўнутраных справаў таксама патрабуе адсочваць грамадзян, якія працуюць за мяжой, і абавязвае кадравыя агенцтвы паведамляць пра асобаў, што не вярнуліся ў запланаваны час з-за мяжы.

Ссылка. Закон не дазваляе прымусовую ссылку, але крыніцы інфармацыі сцвярджалі, што сілавая структуры працягвалі пагражаць некаторым чальцам апазіцыі нанясеннем шкоды здароўю або прыцягненнем да крымінальнай адказнасці ў выпадку, калі тыя не пакінуць краіну, і многія з іх выпраўляліся ў добраахвотнае выгнанне.

Многія студэнты ўніверсітэтаў, якіх выключылі з навучальных устаноў ці якія апынуліся пад пагрозай выключэння за сваю палітычную дзейнасць, абіралі добраахвотнае выгнанне і працягвалі сваё навучанне за мяжой.

Абарона ўцекачоў

Забеспячэнне прытулку. Закон прадугледжвае забеспячэнне прытулку або статусу ўцекача, дадатковую ці часовую абарону замежных грамадзян і асобаў без грамадзянства. Урад распрацаваў працэдуру вызначэння статусу ўцекача, а таксама сістэму забеспячэння абароны ўцекачоў. Акрамя таго, закон забяспечвае абарону ад прымусовага вяртання, што гарантуецца замежнікам, якім адмовілі ў статусе ўцекача або ў часовай абароне, але якія не могуць быць высланыя назад у свае родныя краіны.

Усе замежнікі, за выключэннем расійскіх грамадзян, маюць права хадайнічаць аб прадстаўленні прытулку. Паводле ўмоваў Пагаднення аб стварэнні Саюзнай дзяржавы з Расіяй, расіяне могуць на законнай аснове пражываць у краіне і атрымліваць від на жыхарства на падставе свайго расійскага грамадзянства, таму не маюць патрэбы ў прытулку. У цэлым, па стане на 1 кастрычніка міграцыйныя ўлады прынялі 596 заявак на прадстаўленне прытулку ў параўнанні з больш чым 1 000 у 2015 годзе, у тым ліку 443 ад украінскіх, 13 ад сірыйскіх, 22 ад афганскіх і 20 ад таджыкскіх грамадзян.

Акрамя статусу ўцекача, заканадаўства аб прадстаўленні прытулку ў краіне прадугледжвае дадатковую абарону і абарону ад прымусовага вяртання (у выглядзе часовага пражывання тэрмінам на адзін год). У перыяд са студзеня па верасень 428 замежнікаў атрымалі дадатковую абарону (395 украінцаў, 7 сірыйцаў, 1 лівіец, 18 йеменцаў, 6 іракскіх грамадзян і адзін кіргіз).

Неадпаведнае абыходжанне з уцекачамі. Асобы, што звяртаюцца па прадстаўленне прытулку, надзелены свабодай перамяшчэння па ўсёй тэрыторыі краіны, але абавязаныя пражываць у тым рэгіёне, дзе падалі свае заявы на атрыманне статусу ўцекача, а таксама ў месцах, вядомых уладам, цягам усяго тэрміну разгляду іх заяваў, уключна з працэдурай абскарджання. Улады, паводле звестак, часта заахвочвалі асобаў, якія хадайнічаюць аб прадстаўленні прытулку, выбіраць месца жыхарства ў сельскай мясцовасці; тым не менш, большасць з іх пражывала ў гарадах і мястэчках. Змена месца жыхарства была магчымая пры ўмове апавяшчэння ўладаў пасля пераезду. Улады выдаюць асобам, што хадайнічаюць аб прадстаўленні прытулку, пасведчанні аб рэгістрацыі, якія служаць пасведчаннем асобы, пацвярджаюць іх статус асобы, што просіць прытулку, і абараняюць ад высылкі з краіны. У адпаведнасці з заканадаўствам яны таксама павінны зарэгістравацца ў органах улады па месцы пражывання.

Часовая абарона. Нягледзячы на тое, што ўрад можа забяспечваць часовую абарону (тэрмінам да аднаго года) грамадзянам, якія не могуць лічыцца ўцекачамі, цягам справаздачнага года такая абарона не забяспечвалася.

Асобы без грамадзянства

Па стане на 1 студзеня Міністэрства ўнутраных справаў і УВКБ ААН налічыла ў краіне 5 635 асобаў без грамадзянства; усе яны, паводле інфармацыі ўладаў, мелі дазвол на часовае пражыванне.

Асобы без грамадзянства, якія стала пражывалі ў краіне, мелі від на жыхарства і пры ўладкаванні на працу прыроўніваліся да грамадзян, за выключэннем абмежаванай колькасці пасадаў у дзяржаўным сектары і праваахоўных органах, даступных выключна грамадзянам. Паступала інфармацыя, што асобы без грамадзянства часам сутыкаліся з праявамі дыскрымінацыі пры працаўладкаванні, паколькі ўлады нярэдка вымушалі іх пераязджаць у сельскую мясцовасць, дзе магчымасці для працаўладкавання

былі абмежаваныя. Паводле інфармацыі УВКБ ААН, асобы без грамадзянства маглі свабодна мяняць рэгіён пражывання.

Існуе пэўная лінія дзеянняў у дачыненні да нацыянальнасці або грамадзянства такіх асобаў. Асноўным патрабаваннем з'яўляецца наяўнасць сталага, не меней за сем гадоў, месца жыхарства. Улады маюць таксама і паскораную працэдуру натуралізацыі, але ў асноўным для асобаў, якія нарадзіліся або стала пражывалі ў краіне яшчэ да распаду Савецкага Саюза, этнічных беларусаў, іх мужоў і жонак ды іх нашчадкаў. Калі дзіця нараджаецца ў сям'і асобаў без грамадзянства, якія стала пражываюць у краіне, яно мае права на беларускае грамадзянства. Памяншэнне ў краіне колькасці асобаў без грамадзянства тлумачыцца працэдурай іх натуралізацыі.

Раздзел 3. Свабодны ўдзел у палітычным працэсе

Закон прадугледжвае права грамадзян выбіраць свой урад падчас свабодных і справядлівых перыядычных выбараў на аснове ўсеагульнага і роўнага выбарчага права, аднак урад увесь час не даваў грамадзянам магчымасці рэалізаваць гэты права, праводзячы выбары, якія не адпавядалі міжнародным стандартам.

З моманту свайго абрання ў 1994 годзе першым прэзідэнтам краіны на чатырохгадовы тэрмін Лукашэнка паступова сканцэнтраваная паўнамоцтваў ў выканаўчай галіне ўлады з мэтай атрымання кантролю над усімі галінамі ўлады, у рэшце рэшт, па сутнасці знішчыўшы падзел паўнамоцтваў паміж галінамі ўлады. Праз рэферэндумы 1996 і 2004 гадоў, што не адпавядалі дэмакратычным стандартам, у Канстытуцыю былі ўнесеныя папраўкі, накіраваныя на пашырэнне ягоных паўнамоцтваў, падаўжэнне тэрміну знаходжання на пасадзе і адмену абмежаванняў на колькасць прэзідэнцкіх тэрмінаў. На кожных наступных выбарах, у тым ліку прэзідэнцкіх, што адбыліся ў 2015 годзе, і парламенцкіх, што праходзілі ў верасні, грамадзянам па-ранейшаму адмаўлялася ў праве выказаць сваю волю ў рамках сумленнага і празрыстага працэсу, уключна са свабодным доступам да незалежных СМІ і рэсурсаў.

Выбары і ўдзел у палітычным жыцці

Нядаўнія выбары. Парламенцкія выбары, якія адбыліся 11 верасня, былі азмрочаныя шэрагам даўніх сістэмных недахопаў, паводле Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (БДІПЧ) Арганізацыі па

бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе (АБСЕ), Парламенцкай асамблеі АБСЕ, а таксама прамежкавай справаздачы міжнароднай місіі па назіранні за выбарамі Парламенцкай асамблеі Савета Еўропы. У той час як місіі назіральнікаў і міжнародная супольнасць віталі бачныя захады з боку ўладаў з мэтай зрабіць некаторыя працэдурныя паляпшэнні, шэраг ключавых рэкамендацый, ужо не ў першы раз дадзеных АБСЕ / БДПЧ і Венецыянскай камісіяй Савета Еўропы, засталіся без увагі, што падкрэсліла неабходнасць правядзення комплекснай рэформы выбарчай сістэмы ў рамках больш шырокага працэсу дэмакратызацыі.

У дакладзе АБСЕ сцвярджалася, што нарматыўна-прававая база звужала палітычныя правы і асноўныя свабоды і інтэрпрэтавалася ў празмерна абмежавальнай манеры. У той час як адбыўся агульны рост колькасці кандыдатаў, у тым ліку і ад апазіцыі, асвятленне ў СМІ не дазволіла выбаршчыкам зрабіць заснаваны на дастатковай інфармацыі выбар, а самой выбарчай кампаніі не хапала празрыстасці. Як і ў мінулыя гады, у выбарчыя камісіі была прызначана толькі нязначная колькасць прадстаўнікоў апазіцыйных кандыдатаў, што падрывала веру ў іх незалежнасць. Датэрміновае галасаванне, падлік галасоў і метады апрацоўкі дадзеных паранейшаму былі азмрочаныя значнай колькасцю працэсуальных парушэнняў і адсутнасцю празрыстасці.

З 630 вылучаных кандыдатаў удзел у выбарах у выніку ўзялі 484, у тым ліку і значная колькасць прадстаўнікоў апазіцыі. Ні адзін з кандыдатаў не абіраўся на безальтэрнатыўнай аснове. Нягледзячы на агульнае павелічэнне колькасці кандыдатаў, прававыя палажэнні, у адпаведнасці з якімі адбывалася рэгістрацыя кандыдата, прымяняліся выбарачна. Дзевяноста тры патэнцыйныя кандыдаты не былі дапушчаныя да рэгістрацыі пераважна праз недакладнасці ў дэкларацыях аб маёмасці і даходах, недастатковую колькасць сапраўдных подпісаў у падтрымку іх кандыдатуры або немагчымасць прадставіць пацвярджальныя дакументы. Паводле справаздачы АБСЕ, такі падыход насіў празмерна абмежавальны характар, ствараючы непарапартыйныя і неабгрунтаваныя бар'еры для тых, хто ўдзельнічаў у выбарах.

Згодна з дакладам АБСЕ, абмежаванне асноўных свабод - асацыяцый, выказванняў і сходаў – звужала грамадскую прастору і негатыўна паўплывала на атмасферу, у якой праходзілі выбары. Нягледзячы на вялікую колькасць кандыдатаў, якія не ўдзельнічалі актыўна ў выбарчай кампаніі, што стала адной з прычынаў апатыі сярод шырокіх колаў выбаршчыкаў, большасць з іх,

у прынцыпе, мелі магчымасць свабодна агітаваць у тых рамках, якімі абмяжоўваў іх закон. Паводле ацэнкі АБСЕ, няроўны доступ да інстытутаў улады і рэсурсаў прывёў да няроўных умоваў канкурэнцыі паміж кандыдатамі. Некаторыя з кандыдатаў заяўлялі, што адмена дзяржаўнага фінансавання выбарчых кампаній у 2013 годзе зменшыла іх магчымасці ў агітацыі, што прывяло да абмежавання выбару, даступнага тым, хто прыходзіў галасаваць, а таксама іх здольнасці прымаць абгрунтаванае рашэнне.

Большасць назіральнікаў на мясцовых выбарчых участках з'яўляліся прадстаўнікамі НДА, фінансаваных уладамі. Шмат хто з іх, паводле інфармацыі, яшчэ да пачатку выбараў атрымаў інструкцыю загадзя паведамляць замежным назіральнікам, што працэдура галасавання праходзіла “належным чынам”, або пераследаваць незалежных назіральнікаў. Гэтыя спансаваныя ўладамі арганізацыі па выніках сваіх назіранняў не рыхтавалі ніякіх дакладаў і не давалі ніякіх рэкамендацый наконт таго, якім чынам палепшыць выбарчы працэс.

Прадстаўнікі місіі назіральнікаў АБСЕ паведамлялі, што на працягу пяці дзён датэрміновага галасавання “ў васьмі адсотках выпадкаў урна не была апячатана належным чынам, а ў 45 адсотках выпадкаў не была надзейна абароненая сейфам або металёвай скрынкай”. Насуперак закону, 16% участкавых выбарчых камісій, паводле назіранняў, у сваіх пратаколах штодня фіксавалі хутчэй сукупныя, чым штодзённыя лічбы яўкі выбаршчыкаў, у 17% штодзённыя пратаколы не размяшчаліся ў публічным доступе, а ў прыкладна 7% участкавых выбарчых камісій назіральнікам не дазвалялася іх фатаграфаванне. Па заканчэнні датэрміновага галасавання ўлады абвясцілі аб 31-адсоткавай яўцы выбаршчыкаў. У дакладзе адзначалася, што яўка была значна вышэйшай на тых участках, дзе галасавалі прадстаўнікі дзяржаўных прадпрыемстваў і дзяржаўных устаноў, у тым ліку жыхары студэнцкіх інтэрнатаў, дзе, паводле вартых даверу сцвярджэнняў і назіранняў выбаршчыкаў, іх прымушалі галасаваць. Па шэрагу выбарчых участкаў яны таксама адзначалі наяўнасць скаргаў мясцовых незалежных назіральнікаў, якія фіксавалі разыходжанні паміж адрапартаванай яўкай і колькасцю подпісаў у спісах выбаршчыкаў, а таксама непаслядоўнае закрыццё пратаколаў па выніках штодзённага галасавання.

Паводле даклада назіральнай місіі АБСЕ, на 24% выбарчых участкаў назіральнікі далі адмоўную ацэнку працэсу падліку галасоў, нягледзячы на дазвол уладаў павялічыць доступ назіральнікаў да падліку. У 27%

участковых выбарчых камісій назіральнікі не былі дапушчаныя блізка да стала падліку галасоў і не маглі назіраць за ім без абмежаванняў, а ў 8% ім не дазволілі зрабіць фатаграфіі пратаколаў. У многіх выпадках міжнародныя назіральнікі паведамлялі, што падлік галасоў быў паспешлівым і што яму бракавала празрыстасці, а ў чвэрці выпадкаў назіральнікі не маглі сачыць за самой працэдурай і бачыць адзнакі выбаршчыкаў на бюлетэнях. На прыблізна 20% выбарчых участкаў пратаколы з канчатковымі вынікамі былі падпісаныя зараней, сапраўднасць выбарчых бюлетэняў не была вызначана паслядоўным і адпаведным чынам, а сапсаваныя бюлетэні не былі спакаваныя і апечатаныя. За працэсам падвядзення вынікаў назіранне ажыццяўлялася ва ўсіх 110 тэрытарыяльных выбарчых камісіях, і каля чвэрці з іх атрымалі негатыўную ацэнку. У 12% адбылася затрымка пры транспарціроўцы ўчастковых пратаколаў у тэрытарыяльныя камісіі. У 16% дадзеных з участковых пратаколаў не былі занесеныя ў выніковыя электронныя табліцы, а ў 60% дадзеных не былі ўпісаныя чарнілам. У палове тэрытарыяльных выбарчых камісій назіральнікі не знаходзіліся дастаткова блізка, каб бачыць дадзеныя, якія ўводзіліся, а ў адной траціне выпадкаў не маглі назіраць за самім працэсам у цэлым. Урад не дазваляў незалежным арганізацыям праводзіць апытанне выбаршчыкаў пры іх выхадзе з участкаў.

Мясцовыя праваабарончыя арганізацыі “Вясна” і Беларускі Хельсінскі камітэт на прэс-канферэнцыі па заканчэнні выбараў заявілі, што, паводле іх назіранняў, выбары не адпавядалі міжнародным стандартам і не ў поўнай меры адпавядалі беларускаму заканадаўству. Яны асабліва адзначалі сваю заклапочанасць працэдурай датэрміновага галасавання, адсутнасцю празрыстасці ў працэсе падліку галасоў, а таксама панаваннем у выбарчых камісіях праўладных арганізацый.

Папраўкі, унесеныя ў Выбарчы кодэкс у 2013 годзе, прадугледжвалі ўвядзенне сістэмы простага большасці ў першым туры выбараў у Нацыянальны Сход і спынялі дзяржаўнае фінансаванне, адначасова павышаючы дапушчальны аб’ём прыватнага фінансавання. Некаторыя прадстаўнікі дэмакратычнай апазіцыі сцвярджалі, што гэтыя папраўкі былі непрапарцыйна скіраваныя на апазіцыю, якая мела нязначны доступ да вылучаных прыватных сродкаў у сувязі з публічнай заявай Лукашэнкі пра тое, што бізнес не павінен фінансаваць апазіцыю, у адваротным выпадку ён будзе пакараны. Акрамя таго, дадзеныя папраўкі забараняюць грамадзянам праводзіць агітацыю, скіраваную на зрыў выбараў і рэферэндумаў, на іх адмену, перанос ці байкот. Іншыя змены тычацца палажэнняў аб тым, хто

мога звяртацца з просьбай аб паўторным падліку галасоў і пытанні якога кшталту могуць быць вынесеныя на агульнанацыянальны рэферэндум.

Палітычныя партыі і ўдзел у палітычным жыцці. Улады рэгулярна пераследавалі апазіцыйныя палітычныя партыі ды іх актывістаў і стваралі перашкоды іх дзейнасці. Некаторыя апазіцыйныя партыі не мелі прававога статусу, паколькі ўлады адмаўляліся іх рэгістраваць, а ўрад рэгулярна парушаў іх права на арганізацыю, удзел у выбарах, збор галасоў і публікацыю праграм. Улады дазвалялі свабодна працаваць амаль паўтузіну пераважна бяздзейных, аднак афіцыйна зарэгістраваных пралукашэнкаўскіх палітычных партый.

6 траўня Мінскі раённы суд аштрафаваў старшыню Аб'яднанай грамадзянскай партыі Анатоля Лябедзьку на 1 050 рублёў (\$ 525), а сябраў партыі Вольгу Маёраву і Дзяніса Красочку на 630 рублёў (\$ 315) кожнага за парушэнне закона аб СМІ. Міліцыя абвінаваціла ўсіх трох у правядзенні 14 красавіка пікета каля ўваходу Мінскага аўтамабільнага завода, падчас якога яны незаконна распаўсюджвалі друкаваныя матэрыялы, у якіх нібыта змяшчалася інфармацыя супраць урада. Лябедзька ў ходзе судовага працэсу адзначыў, што, у адпаведнасці з Законам аб палітычных партыях, зарэгістраваныя партыі “з моманту рэгістрацыі маюць права свабодна распаўсюджваць інфармацыю пра сваю дзейнасць, прасоўваць свае ідэі, мэты і рашэнні”.

Закон дазваляе ўладам прыпыняць дзейнасць партый на шэсць месяцаў пасля аднаго папярэджання і зачыняць іх пасля двух. На працягу года палітычныя партыі не атрымалі ніякіх афіцыйных папярэджанняў, аднак сябры партый, якім улады адмовілі ў рэгістрацыі, напрыклад, Беларускай хрысціянска-дэмакратычнай партыі, па-ранейшаму былі аб'ектам пераследу і адвольных праверак. Закон таксама забараняе палітычным партыям атрымліваць дапамогу з-за мяжы і патрабуе абавязковай рэгістрацыі ў Міністэрстве юстыцыі ўсіх палітычных груп і кааліцый.

Улады працягвалі абмяжоўваць дзейнасць непрызнанага Саюза палякаў Беларусі і пераследаваць яго сябраў.

Удзел жанчын і меншасцяў. Не існавала законаў, якія б забаранялі жанчынам або прадстаўнікам меншасцяў галасаваць або браць удзел у палітычным жыцці краіны нараўне з мужчынамі або грамадзянамі, якія не адносяцца да меншасцяў. У 2015 годзе Таццяна Караткевіч стала першай жанчынай, што

балатавалася на пасаду прэзідэнта, і ў дзень выбараў Лукашэнка заявіў прэсе, што “ў нас у прэзідэнта паўнамоцтваў куча — ад бяспекі да эканомікі, якія пакуль чалавек у спадніцы не здолее, напэўна, выконваць”. Ён дадаў, што калі б гэта нават было і не так, грамадства ў любым разе не гатовае да жанчыны-прэзідэнта.

Раздзел 4. Карупцыя і недастатковая празрыстасць дзяржаўных органаў

Закон прадугледжвае крымінальную адказнасць за службовую карупцыю, і ўлады рэгулярна пазбаўлялі волі афіцыйных асобаў, якія, як меркавалася, былі замешаныя ў карупцыйных справах, аднак у справах адзначалася, што службовыя асобы працягвалі ўдзельнічаць у карупцыйнай дзейнасці. Паказальнікі эфектыўнасці дзяржаўнага кіравання Сусветнага банка сведчылі пра тое, што карупцыя ў краіне ўяўляла сабой сур'ёзную праблему.

1 верасня Група дзяржаў супраць карупцыі (GRECO) апублікавала рэзюмэ прамежкавага дакладу, у якім сцвярджалася, што ўрад часткова рэалізуе толькі адну з 20 рэкамендацый, зробленых кантрольным органам па барацьбе з карупцыяй Савета Еўропы ў чэрвені 2015 года. Гэта адзіная рэкамендацыя, як паведамляецца, тычыцца ўвядзення адміністрацыйнай адказнасці юрыдычных асобаў за здзяйсненне злачынстваў, звязаных з адмываннем грошай. GRECO адзначыла “адсутнасць заснаванай на фактычных дадзеных комплекснай стратэгіі і плана дзеянняў па барацьбе з карупцыяй, а таксама механізму, які б не толькі прыцягваў праваахоўныя органы да самастойнага, усебаковага і аб'ектыўнага кантролю за яе ажыццяўленнем”. GRECO выразіла расчараванне з нагоды значнага аб'ёму інфармацыі, прадстаўленай урадам, якая не была актуальнай для мэтай ацэнкі адпаведнасці краіны рэкамендацыям па барацьбе з карупцыяй. У рэзюмэ таксама адзначалася, што якіх-кольвечы канкрэтных праектаў, што маглі б зрабіць значны ўнёсак у ліквідацыю карупцыі ў краіне, не было, і “выглядае так, нібыта працэс паляпшэння сітуацыі прыпынены”. Даклад у поўным сваім аб'ёме не быў даступны, паколькі ўрад не даў згоду на яго публікацыю.

У ліпені 2015 года прэзідэнт падпісаў антыкарупцыйны закон, які ўступіў у сілу 24 студзеня і, паводле звестак, узмацніў існыя рэгуляцыі па барацьбе з карупцыяй. Паводле змененага закона, фізічным асобам, звольненым за карупцыю больш нізкага ўзроўню, выносіцца пяцігадовая забарона на працу ў дзяржаўных установах, у той час тыя, хто, як устаноўлена, здзейсніў больш сур'ёзныя злоўжыванні, адхіляюцца ад дзяржаўнай занятасці на нявызначаны тэрмін. Закон таксама дазваляе канфіскацыю маёмасці ў асобы, якая была

прызнана вінаватай у карупцыйных дзеяннях, на суму больш чым 25% гадавога даходу дзяржаўнага служачага. Папраўкі таксама ўводзяць палажэнні, якія тычацца грамадскага маніторынгу захадаў урада па барацьбе з карупцыяй.

Карупцыя. Згодна з афіцыйнымі крыніцамі, большасць карупцыйных справаў тычылася вымагальніцтва і атрымання хабару, махлярства і злоўжывання ўладай, хоць, як паведамлялася, такіх праяваў карупцыі ў працэсе штодзённага ўзаемадзеяння паміж грамадзянамі і дзяжаўнымі служачымі ніжэйшага звяна, як гэта ні дзіўна, звычайна не назіралася.

Адсутнасць незалежнай судовай сістэмы і органаў правапарадку, недастатковы падзел паўнамоцтваў і пераслед незалежнай прэсы, у значнай ступені пазбаўленай права ўзаемадзеяння з непразрыстым дзяржаўным бюракратычным апаратам, фактычна прывялі да немагчымасці вызначыць маштабы карупцыі або весці з ёй эфектыўную барацьбу.

Генеральная пракуратура адказвае за арганізацыю і каардынацыю дзейнасці па барацьбе з карупцыяй, уключна з кантролем над аператыўна-пошукавымі мерапрыемствамі, аналізам эфектыўнасці прынятых мераў, наглядом за ўдзельнікамі і распрацоўкай нарматыўных актаў.

Паводле інфармацыі Генеральнай пракуратуры, са студзеня па травень справаздачнага года судамі была разгледжана 451 карупцыйная справа ў параўнанні з 533 выпадкамі за той самы перыяд у 2015 годзе. Сярод іх 50 справаў тычыліся прапановы ці атрымання хабару. Найбольш карумпаванымі сектарамі былі дзяржаўнае кіраванне і закупкі, прамысловасць, будаўнічая галіна, ахова здароўя і адукацыя.

Генеральная пракуратура паведаміла, што ўлады ў 2015 годзе правялі расследаванне па 1 603 карупцыйных злачынствах. З іх 673 былі звязаныя з хабарніцтвам, 572 – з растратай і 256 – са злоўжываннем службовымі паўнамоцтвамі.

Цягам справаздачнага года былі шматлікія выпадкі судовага пераследу па факце карупцыі, але судовы пераслед заставаўся выбарчым, непразрыстым і (у некаторых выпадках) палітычна матываваным, як адзначалі незалежныя назіральнікі і праваабаронцы.

1 сакавіка ўлады прыгаварылі былога кіраўніка мясцовых выканаўчых органаў улады горада Узда Вячаслава Пахольчыка да сямі год пазбаўлення волі з канфіскацыяй маёмасці па абвінавачанні ў атрыманні хабару ў памеры прыкладна 15 000 даляраў. Пахольчыку таксама забаранілі займаць адміністрацыйныя пасады на працягу пяці год.

Раскрыццё фінансавай інфармацыі. Заканадаўствам аб барацьбе з карупцыяй прадугледжана раскрыццё звестак аб даходах і маёмасці прызначаных або абраных на дзяржаўныя пасады асобаў, іх жонак ці мужоў, а таксама сваякоў, якія дасягнулі паўнагадовага ўзросту і працягваюць пражываць разам з імі. Згодна з законам, спецыялізаваныя падраздзяленні па барацьбе з карупцыяй у складзе Генеральнай пракуратуры, КДБ і Міністэрства ўнутраных спраў адсочваюць і кантралююць дзейнасць па барацьбе з карупцыяй, а Генеральны пракурор і ўсе іншыя пракуроры ўпаўнаважаны ажыццяўляць нагляд за прымяненнем антыкарупцыйнага заканадаўства. Гэтыя дэкларацыі не былі даступныя шырокай грамадскасці. Выключэннем з'яўляюцца кандыдаты, якія бяруць удзел у прэзідэнцкіх, парламенцкіх і муніцыпальных выбарах. За невыкананне закона прадугледжаны адміністрацыйныя санкцыі і дысцыплінарныя спагнанні.

Доступ грамадскасці да інфармацыі. Заканадаўства, палітыка ўрада і прэзідэнцкія ўказы сур'ёзна абмяжоўвалі доступ грамадскасці да ўрадавай інфармацыі. Грамадзяне мелі пэўны доступ да некаторых катэгорый інфармацыі, якая захоўваецца ў дзяржаўных базах дадзеных і на вэб-сайтах, аднак значная частка гэтай інфармацыі была або неактуальнай, або няпоўнай.

Раздзел 5. Стаўленне органаў улады да расследаванняў меркаваных парушэнняў правоў чалавека, праводзімых міжнароднымі і нездзяржаўнымі арганізацыямі

У краіне дзейнічала вялікая колькасць мясцовых праваабарончых НДА, хоць улады нярэдка дэманстравалі ў дачыненні да іх саміх і да іх дзейнасці варожае стаўленне, не супрацоўнічалі з імі і не рэагавалі на іх заявы.

Дзве вядомыя праваабарончыя НДА – Беларускі Хельсінскі камітэт (БХК) і Цэнтр прававой трансфармацыі – мелі рэгістрацыю. Урад адмаўляў у рэгістрацыі іншым арганізацыям, тым самым ставячы іх пад пагрозу парушэння Крымінальнага кодэкса, паводле якога стварэнне незарэгістраванай арганізацыі і ўдзел у любой яе дзейнасці кваліфікуецца як злачынства. Закон таксама забараняе грамадзянам дзейнічаць ад імя

незарэгістраваных НДА. Тым не менш, цэлы шэраг незарэгістраваных НДА, у тым ліку “Вясна”, камітэт абароны рэпрэсаваных “Салідарнасць” і “Прававая дапамога насельніцтву”, працягвалі сваю дзейнасць.

Улады ажыццяўлялі пераслед як зарэгістраваных, так і незарэгістраваных НДА, праводзілі частыя праверкі, пагражаючы скасаваннем рэгістрацыі, а таксама, паводле звестак, кантралявалі іх перапіску, тэлефонныя размовы і запалохвалі сваякоў лідараў і актывістаў грамадзянскай супольнасці. Урад ігнараваў справаздачы, падрыхтаваныя праваабарончымі НДА, і рэдка сустракаўся з іх прадстаўнікамі. Дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі нічога не паведамлялі пра праваабарончыя НДА і іх акцыі.

У лютым 2015 года ўлады выслалі з краіны Алену Танкачову, грамадзянку Расійскай Федэрацыі, заявіўшы, што ёй не дазволена вяртацца на працягу трох гадоў. Танкачова, старшыня Цэнтра прававой трансфармацыі (іншая назва - “Lawtrend”), пастаянна пражывала ў краіне цягам 30 гадоў. Улады абвінавацілі яе ў парушэнні правілаў дарожнага руху і заявілі, што яна ўяўляе пагрозу для нацыянальнай бяспекі. Мясцовыя праваабарончыя арганізацыі сцвярджалі, што справа палітычна матываваная і што яна была выслана за сваю дзейнасць у сферы правоў чалавека. 24 кастрычніка міністр унутраных спраў адхіліў пададзенае 5 кастрычніка хадайніцтва Танкачовай аб адмене забароны на ўезд у краіну.

На працягу года банкаўскія рахункі Беларускага Хельсінкскага камітэта заставаліся заблакаванымі праз даўнюю падатковую запазычанасць, звязаную з замежным фінансаваннем у пачатку 2000-ых гадоў, аднак урад дазваляў БХК працаваць без аніякіх іншых перашкод.

Улады неахвотна супрацоўнічалі з міжнароднымі НДА і службовымі асобамі іншых праваабарончых арганізацый па пытаннях праваабарончай дзейнасці, а прадстаўнікі міжнародных НДА часта сутыкаліся са складанасцямі пры атрыманні дазволу на ўезд у краіну.

Улады рэгулярна ігнаравалі рэкамендацыі мясцовых і міжнародных НДА па паляпшэнні сітуацыі з правамі чалавека ў краіне і патрабаванні спыніць пераслед прадстаўнікоў праваабарончай супольнасці.

Улады маглі зачыніць любую НДА пасля вынясення толькі аднаго папярэджання аб парушэнні закона. Найбольш распаўсюджанай падставай для вынясення папярэджання і закрыцця арганізацыі была адсутнасць

юрыдычнага адраса і тэхнічныя неадпаведнасці ў заяўных дакументах. Закон дазваляе ўладам зачыніць любую НДА за прыняцце такіх відаў замежнай дапамогі, якія дзяржава лічыць незаконнымі, і дазваляе Міністэрству юстыцыі ўдзельнічаць у любой дзейнасці НДА і праводзіць праверку ўсіх дакументаў НДА. НДА таксама абавязаныя штогод прадстаўляць у міністэрства падрабязныя справаздачы па сваёй дзейнасці, месцазнаходжанні офісаў, службовых асобах і агульнай колькасці сябраў.

ААН і іншыя міжнародныя арганізацыі. У ліпені Савет па правах чалавека ААН працягнуў мандат Міклаша Харашці ў якасці спецдакладчыка па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі. Цягам года Харашці падрыхтаваў тры даклады па сітуацыі з правамі чалавека ў краіне. Высокапастаўленыя чыноўнікі Міністэрства замежных спраў працягвалі заяўляць, што мандат Харашці быў “палітычна матываваным” і што яго прызначэнне было зроблена “без кансультацый і ўзгадненняў з боку беларускіх уладаў”. Урад па-ранейшаму адмаўляўся ад любога супрацоўніцтва з місіяй спецдакладчыка, і ён не атрымаў дазволу на ўезд у краіну.

Дзяржаўныя органы, адказныя за выкананне правоў чалавека. 24 кастрычніка намесніца міністра замежных спраў Алена Купчына паведаміла, што ўрад прыняў нацыянальны план дзеянняў у галіне правоў чалавека, і апісала яго як “палітычны дакумент і свайго роду дарожную карту, якая акрэсліла асноўныя напрамкі дзейнасці для рэалізацыі нашых міжнародных абавязальніцтваў” у галіне правоў чалавека. 25 кастрычніка ўлады апублікавалі “Міжведамасны план па рэалізацыі рэкамендацыі Універсальнага перыядычнага агляду на 2016-2019 гг. У той час як незалежныя праваабарончыя групы, у тым ліку праваабарончы цэнтр “Вясна” і Беларускі Хельсінкскі камітэт (БХК), віталі прыняцце гэтага плана, яны таксама з заклапочанасцю адзначалі, што ў дакуменце не хапае канкрэтных задачаў ці механізмаў ацэнкі вынікаў. Яны адзначылі, што ўрад не здолеў уключыць ніводную з канкрэтных прапановаў арганізацый грамадзянскай супольнасці, зробленых у ходзе распрацоўкі плана, якія, на іх думку, зрабілі б план больш змястоўным.

Дзейнасць Пастаяннай камісіі па правах чалавека ў ніжняй палаце парламента была неэфектыўнай.

Раздзел 6. Дыскрымінацыя, гвалт у грамадстве і гандаль людзьмі

Жанчыны

Згвалтаванне і хатні гвалт. У цэлым закон кваліфікуе згвалтаванне як злачынства, аднак не ўтрымлівае асобных палажэнняў аб згвалтаванні сужэнцаў. Праблема згвалтаванняў існавала, але большасць ахвяраў не паведамлялі пра іх органам праз сорам або страх, што міліцыя абвінаваціць у здарэнні саму ахвяру. Паводле дадзеных Міністэрства ўнутраных спраў, у 2015 годзе было зарэгістравана 145 выпадкаў згвалтаванняў ці спробаў згвалтаванняў.

Значнай праблемай быў хатні гвалт, і цягам года ўрад рабіў захады па яго прадухіленні, хоць і чарговы раз адклаў прыняцце комплекснага закона аб гвалце ў сям'і.

Намаганні ўрада ў барацьбе з гендарным гвалтам былі пераважна накіраваныя на прадухіленне такіх злачынстваў, а не на абарону або падтрымку пацярпелых, хоць крызісныя цэнтры і аказвалі ахвярам пэўную псіхалагічную і медыцынскую дапамогу.

Па стане на студзень справаздачнага года ў дзяржаве працавала 109 крызісных прытулкаў для пацярпелых, у тым ліку ахвяраў хатняга гвалту; таксама было прынамсі 3 прытулкі для ахвяраў хатняга гвалту, якімі кіравалі НДА. Улады паведамлялі, што ў 2015 годзе крызісныя цэнтры аказалі дапамогу 237 асобам, уключна з 178 ахвярамі хатняга гвалту; тым не меней, назіральнікі адзначалі недахоп адпаведнай падрыхтоўкі персаналу, кароткі тэрмін знаходжання ў прытулку, абмежаваныя гадзіны працы і не вельмі бяспечнае месцазнаходжанне.

Прыняты ў 2014 годзе закон аб прадухіленні злачынстваў увёў асобнае вызначэнне хатняга гвалту і забяспечваў выкананне ахоўных прадпісанняў. Такія прадпісанні на перыяд ад трох да трыццаці дзён выносяцца ў дачыненні да асобы, якая была двойчы абвінавачаная ў здзяйсненні гвалту ў сям'і на працягу аднаго года. Паводле закона, улады павінны забяспечыць ахвяраў гвалту і асобаў, якія ўчынілі гвалт, месцам часовага пражывання на перыяд дзеяння прадпісання. У дадатак да новага закона, кодэкс аб адміністрацыйных правапарушэннях, у які былі ўнесеныя змены ў жніўні 2013 года, прадпісваў вялікія штрафы або пазбаўленне волі тэрмінам да 15 сутак за збіццё, наўмыснае прычыненне болю, а таксама псіхалагічных або фізічных пакутаў бліжкім чальцам сям'і. Крымінальны кодэкс не ўтрымлівае асобнага артыкула, адмыслова прысвечанага хатняму гвалту.

У лістападзе 2015 года міліцыя паведаміла, што са студзеня па кастрычнік 2015 года ёй было выяўлена 1 984 ахвяры хатняга гвалту, з іх 1 509 былі жанчыны, 475 - мужчыны і 120 – людзі, старэйшыя за 70 гадоў. 96 ахвяраў хатняга гвалту загінулі, а 169 атрымалі цяжкія цялесныя пашкоджанні. У большасці гэтых выпадкаў жанчыны казалі, што ім да таго пагражалі расправай. Акрамя таго, міліцыя правяла расследаванне па больш як 42 000 заявах аб сямейным гвалце ў перыяд са студзеня па кастрычнік 2015 года. Міліцэйскі чыноўнік паведаміў, што жанчыны выступалі агрэсарамі прынамсі ў 10% усіх выпадкаў гвалту ў сям'і і неслі адказнасць за прыкладна 35% усіх забойстваў і выпадкаў нанясення цяжкіх цялесных пашкоджанняў, звязаных з сямейным гвалтам.

Паводле дадзеных даследавання, апублікаванага ў 2014 годзе Фондам народанасельніцтва ААН, тры з чатырох жанчын або мужчын ва ўзросце ад 18 да 60 год паведамлялі, што з'яўляліся аб'ектамі рознага кшталту гвалту ў сваіх сем'ях. Сярод іх 76% жанчын і 76% мужчын былі ахвярамі псіхалагічнага гвалту, а 37% жанчын і 28% мужчын адчувалі на сабе эканамічны ціск. Больш чым 31% жанчын і 24,8% мужчын цярпелі ад фізічнага гвалту, а 18% жанчын і 12% мужчын паведамлялі, што іх партнёры здзяйснялі ў дачыненні да іх сексуальны гвалт. Жанчыны па-ранейшаму не жадалі паведамляць пра хатні гвалт праз страх эскалацыі гвалту, расправы над сабой або грамадскага асуджэння, не будучы ўпэўненымі ў тым, што атрымаюць адпаведную і своєчасовую дапамогу. Больш за тое, яны баяліся, што, калі агрэсар будзе аштрафаваны, фінансавы цяжар ляжа на ягоную сям'ю. Мужчыны-ахвяры хатняга гвалту не паведамлялі пра выпадкі гвалту па прычыне адчування сваёй уласнай віны, праз пачуццё шкадавання да свайго крыўдзіцеля, а таксама страх перад распадам сям'і. Паводле даследавання, 12% мужчын і 29% жанчын-ахвяраў хатняга гвалту звярталіся па прафесійную дапамогу.

Пераслед на сексуальнай глебе. Паводле звестак, пераслед на сексуальнай глебе быў шырока распаўсюджаны, аднак нейкія адмысловыя заканадаўчыя палажэнні для вырашэння гэтай праблемы, акрамя палажэнняў аб забароне фізічнага гвалту, адсутнічалі.

Рэпрадукцыйныя правы. Сямейныя пары і асобныя грамадзяне маюць права вызначаць колькасць дзяцей, час іх зачатця і інтэрвалы паміж нараджэннем дзяцей, а таксама атрымліваць інфармацыю і сродкі, якія дазваляюць кантраляваць рэпрадукцыйнае здароўе без дыскрымінацыі, прымусу і гвалту. Доступ да інфармацыі па кантрацэпцыі, кваліфікаваная дапамога пры родах і

Ў пасляродавы перыяд былі шырока даступныя. Паводле ацэнак Аддзела народанасельніцтва ААН 55,2% дзяўчат і жанчын ва ўзросце ад 15 да 49 гадоў у 2015 годзе выкарыстоўвалі сучасны метады кантрацэпцыі.

Дыскрымінацыя. Закон прадугледжвае роўныя правы жанчын у пытаннях валодання маёмасцю і атрымання маёмасці ў спадчыну, сямейнага права, роўнай аплаты за роўную працу (хоць на практыцы жанчынам часта плошча менш), а таксама ў судовай сістэме, і ў цэлым гэты закон выконваўся.

Жаночыя арганізацыі таксама выражалі заклапочанасць з нагоды павелічэння долі жанчын, што апынуліся ва ўмовах беднаты, асабліва сярод жанчын, што маюць больш за двух дзяцей, сем'яў без бацькаў, жанчын, якія даглядаюць сваякоў з інваліднасцю або сваякоў сталага ўзросту, жанчын у сельскай мясцовасці і жанчын сталага веку.

Дзеці

Рэгістрацыя нараджэння. Грамадзянства даецца па факце нараджэння на тэрыторыі краіны або на падставе грамадзянства аднаго з бацькоў. Дзіця грамадзяніна з'яўляецца грамадзянінам незалежна ад месца нараджэння нават у тым выпадку, калі адзін з бацькоў не з'яўляецца грамадзянінам. Як правіла, нараджэнне дзяцей рэгістравалася адразу.

Адукацыя. Адукацыя ў сярэдняй школе бясплатная, абавязковая і ўсебаковая. Не мелася ніякіх істотных адрозненняў у стаўленні да хлопчыкаў і дзяўчынак і іх наведвальнасці ўрокаў.

Жорсткае абыходжанне з дзецьмі. Урад працягваў ажыццяўляць Нацыянальны план дзеянняў па паляпшэнні становішча дзяцей і ахове іх правоў на 2012-2016 гады, у тым ліку ахвяраў жорсткага абыходжання з дзецьмі, сямейнага гвалту і сексуальнай эксплуатацыі ў камерцыйных мэтах, а таксама прызнаў недахоп фінансавання і неэфектыўнасць у выкананні тых ці іншых ахоўных мераў. Пры садзейнічанні з боку НДА, якія абараняюць правы дзяцей, улады ў рамках расследаванняў або крымінальных справаў шырока выкарыстоўвалі працедуру правядзення афіцыйнага аднаразовага допыту ахвяраў жорсткага абыходжання з дзецьмі ў спецыялізаваных установах пад непасрэдным наглядом псіхологаў. Суды выкарыстоўвалі запісы паказанняў, каб пазбегчы паўторнага выкліку ахвяраў жорсткага абыходжання з дзецьмі на судовыя слуханні. Выпадкі, якія закраналі правы і законныя інтарэсы непаўнагадовых, як правіла, разглядаліся больш

вопытнымі суддзямі, якія валодалі досведам у галіне ўзроставай псіхалогіі, псіхіятрыі і адукацыі. Урад не аднавіў працу тэлефоннай “гарачай лініі” па аказанні дапамогі дзецям, нягледзячы на просьбы розных НДА падтрымаць “гарачую лінію”.

Па стане на студзень Міністэрства адукацыі падтрымлівала па краіне дзейнасць 138 сацыяльна-адукацыйных цэнтраў для непаўнагадовых ахвяраў гвалту любога кшталту ці непаўнагадовых, што апынуліся ў складаным і небяспечным становішчы. Цэнтры маглі забяспечваць пацярпелых кароткатэрміновым жыллом, ежай, адзеннем, сродкамі асабістай гігіены, а таксама медыцынскай і псіхалагічнай дапамогай. Дадзеныя, датычныя колькасці ахвяраў жорсткага абыходжання з дзецьмі, якім была аказаная дапамога ў такіх цэнтрах, былі недаступныя. Агульныя медыцынскія ўстановы бясплатна аказвалі шырокі спектр медыцынскіх паслугаў ахвярам жорсткага абыходжання з дзецьмі.

Улады ўмешваліся з мэтай прадухіліць жорсткае абыходжанне з дзецьмі, выкліканае хатнім гвалтам, выявіць сем’і ў складаным становішчы, каб забяспечыць выхаванне дзяцей у прыёмных сем’ях, калі іх нельга было пакідаць з роднымі бацькамі, а таксама праводзілі прафілактычную працу. Хоць урад і пашырыў судовы пераслед асобаў, што жорстка абыходзіліся з дзецьмі, яго намаганні па ліквідацыі прычын гвалту ў дачыненні да дзяцей былі недастатковымі.

Згвалтаванне або гвалтоўныя дзеянні сексуальнага характару ў дачыненні да заведама непаўнагадовай асобы караюцца пазбаўленнем волі на тэрмін да 15 год. Сексуальныя дачыненні асобы, якая дасягнула 18 год, з асобай, пра якую вядома, што ёй няма 16 год, караюцца пазбаўленнем волі на тэрмін да 5 год.

Са студзеня па кастрычнік 2015 года ўлады зарэгістравалі 193 злачынствы, звязаныя з педафіліяй, у тым ліку 18 выпадкаў згвалтаванняў, 74 выпадкі прымусовых дзеянняў сексуальнага характару, 87 выпадкаў палавых актаў з непаўнагадовымі, а таксама 14 выпадкаў сексуальнага прыніжэння. У 2015 годзе міліцыя выявіла 135 ахвяраў педафіліі, у тым ліку 58 дзяцей ва ўзросце да 14 гадоў, пераважна дзяўчынак.

Раннія і прымусовыя шлюбы. Паводле закона, мінімальны ўзрост уступлення ў шлюб для юнакоў і дзяўчат складае 18 год, хоць дзяўчаты, якія дасягнулі 14-гадовага ўзросту, могуць афіцыйна выходзіць замуж са згоды бацькоў.

Паступалі звесткі пра раннія шлюбы, калі дзяўчаты, што дасягнулі ўсяго толькі 14 год, і юнакі 16-гадовага ўзросту браліся шлюбом са згоды бацькоў.

Сексуальная эксплуатацыя дзяцей. Мінімальны ўзрост, калі асоба можа ўступаць у сексуальныя стасункі па ўласнай згодзе, складае 16 год. Дзіцячая прастытуцыя заставалася праблемай. Міністэрства ўнутраных справаў у перыяд са студзеня па кастрычнік 2015 года расследавала 506 злачынстваў, звязаных з сексуальнай эксплуатацыяй дзяцей у камерцыйных мэтах, у тым ліку 25 выпадкаў вырабу і распаўсюду дзіцячай парнаграфіі і 6 выпадкаў, у якіх непаўнагадовыя сталі ахвярамі гандлю людзьмі з мэтай сексуальнай эксплуатацыі. Закон прадугледжвае пакаранне ў выглядзе пазбаўлення волі тэрмінам да 13 год за выраб і распаўсюд парнаграфічных матэрыялаў з выявай непаўнагадовых. У цэлым гэты закон выконваўся.

Дзеці ў спецыялізаваных установах. Сістэмы выяўлення выпадкаў жорсткага абыходжання з дзецьмі ў дзіцячых дамах і іншых спецыялізаваных установах не існавала. Улады адкрыта не паведамлялі пра якія-кольвечы выпадкі жорсткага абыходжання з дзецьмі ў такіх установах. Паступалі паведамленні пра выпадкі жорсткага абыходжання ў прёмных сем'ях. Па некаторых з гэтых выпадкаў улады распачалі або працягнулі расследаванне.

Міжнароднае скраданне дзяцей. Краіна ўваходзіць у лік удзельнікаў Гаагскай канферэнцыі 1980 года па грамадзянска-прававых аспектах міжнароднага скрадання дзяцей. Гл. *Штогадовы даклад Дзярждэпартаменту ЗША аб скраданні бацькамі дзяцей:*
travel.state.gov/content/childabduction/en/legal/compliance.html.

Антысемітызм

Паводле ацэнак габрэйскіх арганізацый, ад 30 000 да 40 000 чалавек лічылі сябе габрэямі. Большасць з іх не дэманстравала рэлігійнай актыўнасці.

Праявы антысемітызму захоўваліся, аднак іх становілася ўсё меней, і ўлады час ад часу расследавалі паведамленні пра такія дзеянні. Габрэйская супольнасць і актывісты грамадзянскай супольнасці выражалі занепакоенасць у сувязі з канцэпцыяй “вялікага славянскага саюза”, папулярнай сярод нацыяналістычных арганізацый, у тым ліку неанацысцкай групы “Руская нацыянальная еднасць”, якая працягвала дзейнічаць, нягледзячы на афіцыйны роспуск у 2000 годзе. На думку многіх, за актамі антысемітызму па ўсёй краіне стаялі неанацысты. Шырока ў продажы былі

антысеміцкія і рускія ўльтранацыяналістычныя газеты, літаратура, DVD-дыскі і відэакасеты, імпартаваныя з Расіі. Урад не спрыяў выхаванню цярынасці і талерантнасці.

25 траўня ўлады Валожына ўзбудзілі крымінальную справу па расследаванні актаў вандалізму на мемарыяле ў гонар 800 мясцовых габрэяў, забітых у 1942 годзе непадалёк ад горада Івянец. Частка мемарыяльнай дошкі была пашкоджаная, а на агароджы мемарыяла была намаляваная свастыка. Паводле інфармацыі, расследаванне справы не дала ніякіх вынікаў.

9 ліпеня сябры мясцовай габрэйскай абшчыны паведамілі, што яны ўбачылі жоўтую фарбу на скульптурах мемарыяльнага комплексу “Яма”, прысвечаных ахвярам Мінскага гета. Пасля зваротаў Нацыянальнага саюза габрэйскіх абшчын і арганізацый улады пачалі расследаванне, аднак нічога не было вядома пра яго вынікі.

21 верасня краіна падпісала пагадненне аб культурнай спадчыне, у якім падтрымліваюцца захады па “захаванню і абароне некаторых культурных каштоўнасцяў усіх этнічных груп, у тым ліку ахвяраў нацысцкага генацыду”.

У лістападзе ў краіне адбылася Канферэнцыя еўрапейскіх рабінаў. Удзельнікі канферэнцыі абмеркавалі магчымае супрацоўніцтва па стварэнні помнікаў і іншыя пытанні з высокапастаўленымі афіцыйнымі асобамі, уключна са спікерам верхняй палаты парламента і паўнамоцным прадстаўніком па справах рэлігій і нацыянальнасцяў.

Мясцовыя журналісты і габрэйскія актывісты 19 лістапада паведамілі, што невядомыя вандалы распылілі чорную фарбу на помнік у памяць тысячы габрэяў, забітых нацыстамі ў мясцовым гета ў Магілёве падчас Халакосту. Паводле інфармацыі, міліцыя распачала крымінальную справу і 22 лістапада затрымала чатырох чалавек, якія, як паведамлялася, прытрымліваліся ўльтраправых ідэяў нацызму і належалі да мясцовай групы скінхэдаў. 20 лістапада лідары мясцовай габрэйскай абшчыны пачысцілі помнік. Той самы помнік быў таксама апаганены ў чэрвені 2012 года. У 2012 годзе міліцыянты нікога не абвінавацілі ў злачынстве, сцвярджаючы, што нехта праліў фарбу выпадкова.

30 лістапада міліцыя горада Пінска пачала расследаванне па факце вандалізму на мемарыяле ў гонар габрэяў і цыганаў - ахвяраў Халакосту, а таксама ў памяць аб забойстве нацыстамі ў 1941-1944 гг. вязняў, партызанаў і

падпольшчыкаў. Невядомыя вандалы намалявалі свастыку на мемарыяльнай дошцы помніка, які быў усталяваны на месцы былога габрэйскага гета ў цэнтры Пінска.

Гандаль людзьмі

Гл. *Справаздачу аб гандлі людзьмі* Дзярждэпартамента ЗША на старонцы: www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/.

Асобы з абмежаванымі магчымасцямі

Закон наўпрост не забараняе дыскрымінацыю ў дачыненні да людзей з фізічнымі, сэнсарнымі, разумовымі і псіхічнымі парушэннямі пры працаўладкаванні, атрыманні адукацыі, паветраных або іншых перавозках, доступе да медыцынскай дапамогі і іншых дзяржаўных паслугаў, і такая дыскрымінацыя была звычайнай з'явай.

Міністэрства працы і сацыяльнай абароны з'яўляецца асноўным дзяржаўным органам, адказным за абарону правоў людзей з абмежаванымі магчымасцямі. Закон патрабуе, каб транспартныя сродкі, жылыя дамы і прадпрыемствы былі даступныя для людзей з абмежаванымі магчымасцямі, аднак для людзей у інвалідных вазках або людзей з праблемамі слыху ці зроку даступнымі былі толькі нешматлікія грамадскія месцы. Паводле ацэнкі Нацыянальнай асацыяцыі інвалідаў-вазочнікаў, больш за 90% асобаў з фізічнымі парушэннямі не маглі выбрацца з кватэры без дапамогі, а дамы, у якіх яны пражывалі, не былі прыстасаваныя да іх патрэбаў. Хоць улады і заяўлялі, што 30% агульнай інфраструктуры краіны былі даступныя для людзей з абмежаванымі магчымасцямі, але арганізацыі па абароне правоў інвалідаў аспрэчвалі гэтыя лічбы.

Адсутнасць у краіне магчымасцяў для самастойнага пражывання людзей з інваліднасцю не пакідала шмат для каго з іх ніякіх іншых шансаў, як толькі пражываць у дзяржаўных установах. Ва ўсёй краіне існавала прыкладна 80 такіх устаноў, у якіх знаходзілася больш за 10 000 чалавек. Арганізацыі па абароне правоў людзей з інваліднасцю паведамлялі, што якасць догляду ў гэтых установах была нізкая і што там выяўляліся выпадкі парушэння асноўных правоў чалавека, жорсткага, гвалтоўнага і неадпаведнага абыходжання і іншых парушэнняў. Улады часта змяшчалі людзей з фізічнымі і разумовымі асаблівасцямі ў адну і тую самую ўстанову і не забяспечвалі ні тым, ні іншым спецыялізаваны догляд.

Для людзей з абмежаванымі магчымасцямі праезд у грамадскім транспарце быў бясплатны, аднак большасць станцый мінскага метро, а таксама аўтобусная сістэма не былі дасяжныя для інвалідаў-вазочнікаў. Згодна з дзяржаўнай статыстыкай, для такіх людзей былі дасяжныя 5% грамадскай транспартнай інфраструктуры краіны.

Арганізацыі па абароне правоў людзей з інваліднасцю паведамлялі пра складанасці ў ажыццяўленні праваабарончай дзейнасці, звязаныя з перашкодамі ў рэалізацыі свабоды сходаў, з цензурай і нежаданнем урада рэгістраваць праграмы дапамогі (гл. раздзел 2.b.).

Праваабаронцы таксама адзначалі, што людзі з абмежаванымі магчымасцямі, асабліва асобы з парушэннямі зроку і слыху, не маглі свабодна і ў поўным аб'ёме паведамляць пра парушэнні сваіх правоў, паколькі суды часта не былі здольныя забяспечыць ім доступ у памяшканне і пераклад на мову жэстаў. У дадатак да таго, жанчыны з інваліднасцю часта сутыкаліся з дыскрымінацыяй у дачыненні да сваіх рэпрадукцыйных правоў; таксама паступалі паведамленні пра тое, што ўлады спрабуюць забраць дзяцей з сем'яў, у якіх бацькі мелі інваліднасць, сцвярджаючы, што яны не ў стане забяспечыць належны клопат пра сваіх дзяцей. Акрамя таго, жанчыны з інваліднасцю, а таксама жанчыны, у дзяцей якіх былі дыягнаставаныя патэнцыйныя парушэнні ў развіцці яшчэ ва ўлонні маці, паведамлялі, што некаторыя лекары настойвалі раілі ім перапыніць цяжарнасць.

Нацыянальныя, расавыя і этнічныя меншасці

Працягвалася дыскрымінацыя этнічных палякаў і цыганоў з боку дзяржавы і грамадства. Назіраліся таксама праявы сацыяльнай варожасці ў дачыненні да прыхільнікаў беларускай нацыянальнай культуры, якіх урад часта атаясамліваў з дзеячамі дэмакратычнай апазіцыі, а Лукашэнка неаднаразова навешваў на іх цэтлік “пятай калоны”.

Улады па-ранейшаму пераследавалі незалежны і незарэгістраваны Саюз палякаў Беларусі.

Працягвалася дыскрымінацыя з боку дзяржавы і грамадства ў дачыненні да цыганоў, якіх у краіне налічвалася ад 7 000 (паводле перапісу насельніцтва 2009 года) да 60 000 чалавек (паводле ацэнак цыганскай супольнасці). Цыганская супольнасць па-ранейшаму маргіналізавалася, з'яўлялася аб'ектам

рознага кшталту дыскрымінацыі, мела высокі ўзровень беспрацоўя, нізкі ўзровень адукацыі, а таксама адсутнасць доступу да сацыяльных паслугаў. Як правіла, цыганы мелі беларускае грамадзянства, але шмат у каго з іх не было пасведчання асобы, і яны адмаўляліся яго атрымліваць.

Паводле незалежнага даследавання, праведзенага цыганскай супольнасцю і экспертамі дзяржаўнага Цэнтра нацыянальных культураў у 2014 годзе, не болей за 2% цыганоў мелі вышэйшую адукацыю, і толькі каля 17% набывалі прафесійна-тэхнічную адукацыю пасля атрымання няпоўнай сярэдняй адукацыі. 12% цыганоў ва ўзросце пасля 10 гадоў заставаліся непісьменнымі. Толькі 9% цыганоў працавалі афіцыйна. Працягвалі паступаць асобныя звесткі пра тое, што дзеці і настаўнікі нецыганскага паходжання пераследавалі цыганскіх дзяцей, што вымушала цыганскія сем'і забіраць іх са школаў. Большасць прадстаўнікоў цыганскай моладзі не атрымлівалі закончаную сярэдняю адукацыю і не паступалі ва ўніверсітэты, хоць сітуацыя і працягвала паляпшацца, паколькі ўсё больш і болей цыганскіх дзяцей са змешаных сем'яў навучаліся ва ўніверсітэтах і атрымлівалі ступень бакалаўра, у тым ліку і за межамі Мінска. Нейкіх спецыяльных школьных праграм для цыганоў не існавала, хоць такія праграмы былі для габрэяў, этнічных літоўцаў і палякаў.

У красавіку 2015 года на сайце буда-кашалёўскай рэгіянальнай газеты “Авангард” быў апублікаваны артыкул, які ўтрымліваў інфармацыю пра дачыненне цыганоў да злачыннай дзейнасці, а таксама просьбу міліцыі да жыхароў паведамляць “пра падазроную дзейнасць”. Мясцовыя актывісты Марыя Клімовіч і Алесь Яўсеенка выказвалі занепакоенасць з нагоды артыкула праз сродкі масавай інфармацыі. У студзені Клімовіч і Яўсеенка звярнуліся ў Міністэрства ўнутраных справаў з просьбай спыніць публікацыі міліцэйскіх абвінавачванняў у злачыннай дзейнасці прадстаўнікоў цыганскай супольнасці. У сакавіку ў сваім адказе актывістам прэс-служба міністэрства адхіліла запыт і заявіла, што “публічная згадка пра нацыянальнасць любых злачынцаў не правакуе ніякай нянавісці”. Міністэрства дадала, што “негатыўная рэакцыя на такія публікацыі магла б быць прынятая ў якасці лабіяванні інтарэсаў цыганоў з мэтай пазбегчы адказнасці за іх злачынную дзейнасць”.

Паводле звестак лідараў цыганскіх суполак, службы бяспекі і праваахоўныя органы адвольна затрымлівалі, пераследавалі цыганоў і атрымлівалі пра іх звесткі, у тым ліку шляхам прымусовага зняцця адбіткаў пальцаў, жорсткага абыходжання ў месцах пазбаўлення волі, а таксама абразаў па нацыянальнай

прыкмеце. У сакавіку 2015 Беларускае Хельсінкскае камітэт накіраваў запыт у МУС і Генеральную пракуратуру з мэтай выказаць рост заклапочанасці з нагоды парушэнняў правоў чалавека ў дачыненні да цыганоў і спыніць дыскрымінацыю з боку міліцыі. Гэтыя ўстановы, як паведамлялася, расследавалі выпадкі дрэннага абыходжання, і цыганскія лідары заяўлялі, што да канца справаздачнага года сітуацыя палепшылася, паколькі ўлады прынялі меры па прадухіленні дыскрымінацыі і працавалі ў шчыльным кантакце з цыганскімі “медыятарамі” з мэтай інтэграцыі маргіналізаваных чальцоў супольнасці.

Нягледзячы на тое, што руская і беларуская мовы маюць роўны правы статус, дзяржаўныя органы выкарыстоўвалі перадусім рускую мову. Паводле вынікаў незалежнага апытання, пераважная большасць насельніцтва карысталася рускай мовай як роднай. Паколькі ў многіх прыхільніках беларускай мовы дзяржаўныя органы бачылі палітычных апанентаў, улады працягвалі пераслед і запалохванне адукацыйных і культурніцкіх аб’яднанняў, якія імкнуліся папулярызаваць беларускую мову; улады таксама рэгулярна адхілялі прапановы аб пашырэнні ўжывання беларускай мовы, хоць сітуацыя напрыканцы года і палепшылася.

Жорсткае абыходжанне, дыскрымінацыя і праявы гвалту, звязаныя з сексуальнай арыентацыяй і палавой самаідэнтыфікацыяй

Добраахвотныя гомасексуальныя стасункі паміж дарослымі не пярэчаць закону, аднак у дачыненні да прадстаўнікоў сексуальных меншасцяў (ЛГБТІ) дыскрымінацыя была шырокараспаўсюджанай і фіксаваліся выпадкі іх пераследу.

У сувязі з абуральнымі выпадкамі пераследу ЛГБТІ-супольнасці з боку ўладаў, яе прадстаўнікі прынялі рашэнне праводзіць сваю дзейнасць і мерапрыемствы прыватным чынам. ЛГБТІ-арганізацыі не звярталіся да ўладаў па атрыманне дазволу на правядзенне якога-кольвечы з публічных мерапрыемстваў. Міхаіл Пішчэўскі, малады чалавек гомасексуальнай арыентацыі, на якога напалі і жорстка збілі на выхадзе з клуба ў Мінску ў траўні 2014 года, у кастрычніку 2015 года памёр ад атрыманых траўмаў. Галоўны вінаваты ў нападзе Дзмітрый Лукашэвіч быў асуджаны за хуліганства і нанясенне цяжкіх цялесных пашкоджанняў у кастрычніку 2014 года і пазбаўлены волі тэрмінам на два гады і восем месяцаў. Хоць Лукашэвіч быў выпушчаны ў рамках праграмы ўрада аб амністыі ў верасні 2015 года, адсядзеўшы ў турме, у рэшце рэшт, толькі 11 месяцаў,

пракурорскія работнікі пасля смерці Пішчэўскага паўторна адкрылі супраць яго крымінальную справу па абвінавачанні ў забойстве па неасцярожнасці і хуліганстве. 28 ліпеня Мінскі гарадскі суд прыгаварыў яго да трох гадоў пазбаўлення волі. Маці, сястра і брат Пішчэўскага таксама запатрабавалі праз суд ад Лукашэвіча пакрыццё нанесенай шкоды ў агульнай суме 100 000 даляраў, аднак суддзя скараціў суму да 10 000 даляраў, адзначыўшы, што Лукашэвіч будзе не ў стане выплаціць такія вялікія грошы.

10 чэрвеня абласны суд Гомеля асудзіў 11 маладых людзей за збіццё і знявагу мужчыны-гея ў траўні 2015. Дзесяцёх з іх абвінавацілі ў хуліганстве і прысудзілі ўмоўныя тэрміны, а адзін са злачынцаў, які ўжо меў судзімасць, быў пазбаўлены волі на чатыры гады і два месяцы. 11 чалавек, якія называлі сябе антыпедэфіламі, завабілі 27-гадовую ахвяру ў кватэру, збілі яе, распранулі, намалявалі свастыку і нецэнзурныя словы на целе і выгналі на вуліцу голай.

10 лютага Мінскі раённы суд прыгаварыў мужчыну да двух гадоў абмежавання волі (кшталту няпоўнага хатняга арышту) і загадаў яму сплаціць ахвяры 500 рублёў (\$ 230) у якасці кампенсацыі за напад на чалавека, які належыць да ЛГБТІ-супольнасці, па прычыне ягонай сексуальнай арыентацыі. Суд прыгаварыў яго па артыкуле Крымінальнага кодэкса, які прадугледжвае пакаранне за злачынствы, заснаваныя на нянавісці “ў дачыненні да пэўнай сацыяльнай групы”. Гэта першы раз, калі палажэнне Крымінальнага кодэкса было выкарыстана з мэтай судовага пераследу злачынстваў супраць ЛГБТІ-ахвяраў. Згодна з недзяржаўнай праваабарончай ЛГБТІ-арганізацыяй “Ідэнтычнасць”, адказчык скантактаваўся з ахвярай праз старонку ЛГБТІ ў сацыяльных сетках, і затым, 5 лістапада 2015 года, сустрэўся з ім. Адказчык дапытаў ахвяру, каб атрымаць пацверджанне, што апошні быў геям, пасля чаго ўдарыў яго некалькі разоў, забраў ягоны мабільны тэлефон і наяўныя грошы і прыгразіў апублікаваць відэа збіцця ў выпадку, калі ахвяра не зменіць сваю сексуальную арыентацыю. Абвінавачаны прызнаўся ўладам, што ён “паляваў” анлайн на прадстаўнікоў ЛГБТІ-супольнасці з мэтай прымусіць іх змяніць сваю сексуальную ідэнтычнасць. Незалежныя праваабарончыя арганізацыі ўхвалілі прысуд.

Дыскрымінацыя ў грамадстве ў дачыненні да ЛГБТІ-актывістаў працягвалася пры маўклівай падтрымцы рэжыму. Міліцыянты працягвалі прыніжаць прадстаўнікоў ЛГБТІ і адмаўляліся расследаваць злачынствы, здзейшаныя

супраць іх. Некалькі асобаў падалі скаргі, аднак міліцыя на працягу года адмаўлялася распачынаць расследаванне.

Урад не забяспечвае транссексуалам новыя асабістыя нумары ў нацыянальным пашпарце з пазначэннем лічбы, што ўказвае на пол асобы. Трансгендарным асобам, паводле звестак, адмаўлялі ў працоўным месцы, як толькі патэнцыйныя працадаўцы заўважалі “неадпаведнасць” паміж асабістым нумарам і названым полам заяўніка. Банкі на тых самых падставах адмаўлялі транссексуалам ў адкрыцці рахункаў.

Сацыяльная стыгматызацыя людзей з ВІЧ/СНІД

Дыскрымінацыя ў дачыненні да людзей з ВІЧ/СНІД з боку грамадства заставалася праблемай, а само захворванне лічылася ганебным. Упраўленне Аб’яднанай праграмы ААН па ВІЧ/СНІД паведамляла пра шматлікія звароты ВІЧ-інфікаваных людзей, якія сутыкнуліся з дыскрымінацыяй, асабліва на працоўным месцы або падчас сумоўяў пры працаўладкаванні.

Урад працягваў размяшчаць сацыяльную рэкламу, накіраваную на павышэнне інфармаванасці насельніцтва пра ВІЧ/СНІД, якая заклікала да праяўлення большай цяпласці ў дачыненні да людзей, інфікаваных гэтым вірусам. Таксама часта паступалі паведамленні пра сямейную дыскрымінацыю ў дачыненні да асобаў з пазітыўным ВІЧ-статусам, уключна з забаронай ВІЧ-інфікаваным ці хворым на СНІД бацькам бачыцца са сваімі дзецьмі або з патрабаваннем да чальцоў сям’і, якія мелі пазітыўны ВІЧ-статус, карыстацца асобнай пасудай. Улады таксама паведамлялі, што некалькі ВІЧ-пазітыўных дзяцей-сірот заставаліся ў прытулках праз нежаданне сем’яў усынаўляць або прымаць на выхаванне дзяцей з ВІЧ/СНІД.

Раздзел 7. Права работнікаў

а) Свабода асацыяцый і права на калектыўныя перамавы

Нягледзячы на тое, што закон прадугледжвае права работнікаў, за выключэннем супрацоўнікаў органаў дзяржаўнай бяспекі і ваенных, на стварэнне незалежных прафсаюзаў і ўступленне ў іх, а таксама на правядзенне страйкаў, ён усталёўвае сур’ёзныя абмежаванні на рэалізацыю гэтых правоў. Закон прадугледжвае права на арганізацыю і правядзенне калектыўных перамоваў, але не абараняе прафсаюзы ад дыскрымінацыі. Як сведчылі актывісты незалежных прафсаюзаў, работнікі, што паведамлялі пра

звальненне праз сваю прафсаюзную дзейнасць, не мелі ніякага ясна акрэсленага права на аднаўленне на працы або аспрэчванне свайго звальнення ў судзе.

Урад не прымяняў грамадзянска-прававыя санкцыі ў выглядзе штрафаў за парушэнне свабоды сходаў або калектыўных перамоваў, якія, згодна мясцовым абаронцам правоў працоўных, не былі дастатковымі для прадухілення парушэнняў.

Урад жорстка абмяжоўваў дзейнасць незалежных прафсаюзаў. Падкантрольная дзяржаве Федэрацыя прафсаюзаў Беларусі ўяўляе сабою самы буйны прафсаюз краіны, які налічвае, паводле дадзеных самой федэрацыі, больш за чатыры мільёны сябраў, хоць гэта яўна завышаная лічба, паколькі агульная колькасць працоўных грамадзян у краіне складае прыкладна чатыры мільёны. Гэта арганізацыя шмат у чым нагадвала сваіх савецкіх папярэдніц і служыла механізмам кантролю і размеркавання льготыў. Беларускі кангрэс дэмакратычных прафсаюзаў (БКДП), у склад якога ўваходзілі чатыры прафсаюзы і прыкладна 10 000 сябраў незалежных прафсаюзаў, з'яўляўся найбуйнейшай галаўной арганізацыяй незалежных прафсаюзаў, аднак праз жорсткі кантроль з боку дзяржавы над рэгістрацыйнымі патрабаваннямі і грамадскімі дэманстрацыямі гэтаму аб'яднанню было складана арганізоўвацца, пашырацца і страйкаваць.

Улады перашкаджалі рэалізацыі права на свабоду аб'яднанняў і вядзення калектыўных перамоваў. Празмерна жорсткія рэгістрацыйныя патрабаванні, згодна з якімі любы новы незалежны прафсаюз павінен мець вялікую колькасць сябраў і супрацоўнічаць з працадаўцам, працягвалі выступаць сур'ёзнай перашкодай на шляху стварэння прафсаюзаў. Прафсаюзы могуць быць выдаленыя з рээстра па рашэнні рэгістратара без аніякай судовай працэдуры. Рэгістратар можа выдаліць прафсаюз з рээстра, калі пасля выдачы пісьмовага папярэджання прафсаюзу аб яго парушэнні заканадаўства або ўласнага статута, гэтыя парушэнні на працягу месяца не будуць ліквідаваныя. Улады па-ранейшаму процістаялі спробам работнікаў выйсці з афіцыйнага прафсаюза і далучыцца да незалежнага.

Прававыя патрабаванні да правядзення страйкаў высокія. Так, напрыклад, страйкі могуць праводзіцца толькі праз па меншай меры тры тыдні пасля беспаспяховай спробы прафсаюза і працадаўцы ўрэгуляваць спрэчку. Працягласць страйку павінна быць вызначана загадзя. Акрамя таго, мінімальная колькасць работнікаў павінна працягваць працу падчас страйку.

Тым не менш, гэтыя патрабаванні фактычна не мелі ніякага значэння, паколькі прафсаюзы, якія прадстаўлялі інтарэсы амаль усіх работнікаў, знаходзіліся пад кантролем урада. Дзяржаўныя органы і кіраўніцтва дзяржаўных прадпрыемстваў рэгулярна ўмешваліся ў дзейнасць прафсаюзаў і перашкаджалі спробам работнікаў арганізоўваць калектыўныя перамовы, у некаторых выпадках беспадстаўна спыняючы дзеянне калектыўных дамоваў. Кіраўніцтва і мясцовыя ўлады ў многіх выпадках блакавалі спробы работнікаў арганізоўваць страйкі, абвешчаючы іх незаконнымі. Сябраў прафсаюзаў, што ўдзельнічалі ў не дазволенах уладамі грамадскіх дэманстрацыях, арыштоўвалі і затрымлівалі. Праз пастаянную атмасферу рэпрэсій і страху пазбаўлення волі прафсаюзы цягам года правялі ўсяго толькі некалькі грамадскіх дэманстрацый.

Закон аб масавых мерапрыемствах таксама працягваў сур'ёзна абмяжоўваць правядзенне дэманстрацый, мітынгаў і іншых грамадскіх акцый, ушчамляючы прафсаюзы ў праве арганізоўвацца і страйкаваць. Без дазволу ўладаў замежная дапамога не можа быць прапанаваная прафсаюзам на правядзенне семінараў, сходаў, страйкаў, пікетаў і г.д., або на “прапагандысцкую дзейнасць”, накіраваную на сваіх уласных сябраў.

20 траўня суд у Баранавічах прысудзіў сябру незалежнага Беларускага прафсаюза работнікаў радыёэлектроннай прамысловасці Аляксандру Шведу штраф у памеры 420 рублёў (\$ 210) за парушэнне Закона аб масавых мерапрыемствах за тое, што ён 31 сакавіка ўдзельнічаў у несанкцыянаванай акцыі пратэсту ў падтрымку звольненага супрацоўніка. Швед сцвярджаў у судзе, што ён не ўдзельнічаў у самой акцыі пратэсту, а толькі распаўсюджваў прафсаюзныя ўлёткі.

Захады ўладаў па ўздзеянні на незалежныя прафсаюзы ўключалі частыя адмовы ў працягненні працоўных дамоваў з сябрамі незалежных прафсаюзаў, а таксама адмовы ў рэгістрацыі незалежных прафсаюзаў. Паводле паведамленняў лідара БКДП Аляксандра Ярашука, з моманту прыняцця ў 1999 годзе дэкрэта, які ўвёў патрабаванне аб рэгістрацыі прафсаюзаў у дзяржаўных органах, не быў створаны ніводзін незалежны прафсаюз. Работнікаў, якія лічыліся “прыроджанымі лідарамі” ці ўдзельнічалі ў працы НДА або ў апазіцыйнай палітычнай дзейнасці, за такую дзейнасць улады рэгулярна звальнялі з працы.

У жніўні дзяржаўная фабрыка ў Слоніме звольніла сябра незалежнага прафсаюза Міхаіла Сошку, паводле меркаванняў, за яго дзейнасць па абароне

правоў працоўных. Сошка працаваў на заводзе цягам 30 гадоў і быў звольнены пасля паездкі па запрашэнні мясцовага прафсаюза ў Швецыю з мэтай навучання. Ён сцвярджаў, што згодна з калектыўнай працоўнай дамовай работнікам яго ўзросту, якім да пенсіі засталася дапрацаваць менш за тры гады, павінны, паводле закона, аўтаматычна працягнуць працоўны кантракт. Вышэйшыя суды на працягу года адхілялі яго шматлікія звароты.

Урад патрабаваў ад дзяржаўных служачых, у тым ліку работнікаў дзяржаўных прадпрыемстваў, якія складалі прыкладна 70% ад усёй працоўнай сілы краіны, падпісваць кароткатэрміновыя працоўныя кантракты. Нягледзячы на тое, што такія кантракты могуць заключацца на тэрмін да пяці год, большасць з іх заканчвалася праз адзін год, што дазваляла ўладам звальняць супрацоўнікаў шляхам адмовы ў працягненні з імі кантракта. Многія сябры незалежных прафсаюзаў, палітычных партый і арганізацый грамадзянскай супольнасці згубілі праз такую практыку свае працоўныя месцы. Пастанова ўрада прадугледжвае магчымасць падпісання з работнікамі працоўных дамоваў на неакрэслены тэрмін пасля пяці год добрай працы работніка. Дадзеная пастанова абмяжоўвае права працадаўцы падпісваць кантракт на неакрэслены тэрмін да сканчэння пяці год з моманту ўладкавання на працу.

Сябры апазіцыйных палітычных партый і дэмакратычныя актывісты часам сутыкаліся са складанасцямі пры пошуку працы ў сувязі з ціскам уладаў на працадаўцаў з мэтай прымусіць адмовіцца ад іх па прычыне іх заангажаванасці і палітычнай дзейнасці. Апазіцыйная партыя “Беларускі народны фронт” паведаміла ў чэрвені, што сябра партыі і кіраўнічка філіі ў Наваполацку Вольга Дамаскіна была звольнена з пасады кіраўніка мясцовага музея традыцыйнага ручнога ткацтва пасля таго, як абвясціла, што яна будзе ў верасні балатавацца ў парламент.

У снежні 2014 года Лукашэнка падпісаў Дэкрэт №5 “Аб узмацненні патрабаванняў да кіроўных кадраў і работнікаў арганізацый”, які, як заяўлялі ўлады, быў накіраваны на выкараненне “безгаспадарлівасці”, умацаванне дысцыпліны і спыненне фактаў працаўладкавання нядобрасумленых кіраўнікоў на новыя пасады. Акрамя таго, дэкрэт дае права кіраўнікам скарачаць стымулюючыя выплаты супрацоўнікам (якія часта складаюць большую частку заробку), а працэдура звальнення работнікаў становіцца больш спрошчанай. Юрыст незалежнага прафсаюза паведаміў прэсе, што з прыняццем гэтага дэкрэта ў работнікаў застаецца яшчэ меней правоў, чым раней.

в) Забарона на выкарыстанне прымусовай або паднявольнай працы

Закон забараняе ўсе формы прымусовай або паднявольнай працы, але на практыцы ўрад не забяспечваў эфектыўнае выкананне яго палажэнняў.

Бацькоў, пазбаўленых бацькоўскіх правоў і адначасова беспрацоўных ці тых, хто працуе, але не ў стане кампенсаваць сродкі, якія дзяржава выдаткоўвае на ўтрыманне іх дзяцей, суд прымушае ўладкоўвацца на працу. Асобы, якія адмовіліся ад прымусовай працы, могуць быць прыцягнутыя да крымінальнай адказнасці і накіраваныя на грамадскія або папраўчыя работы тэрмінам да двух гадоў, пазбаўленыя волі тэрмінам да трох гадоў або прыгавораныя да іншых формаў абмежавання волі з абавязковым удзелам у прымусовай працы з утрыманнем 70% заробку на пакрыццё выдаткаў, панесеных урадам.

У студзені 2010 года ўрад увёў практыку накіравання асобаў, што пакутуюць на хранічны алкагалізм, наркаманію або таксікаманію, у так званыя лячэбна-працоўныя прафілакторыі, калі тыя былі прызнаныя вінаватымі ў здзяйсненні крымінальных парушэнняў, знаходзячыся пад уздзеяннем алкаголю, наркатычных сродкаў, псіхатропных, таксічных або іншых адурманьвальных рэчываў. Такія парушальнікі па распараджэнні суда могуць быць змешчаныя ў папраўчыя ўстановы на тэрмін ад 12 да 18 месяцаў. У гэтых установах асобы мусяць працаваць. За адмову ад працы яны могуць быць змешчаныя ў адзіночныя камеры тэрмінам да 10 дзён.

Падпісаны ў красавіку 2015 года дэкрэт прэзідэнта “Аб прадухіленні сацыяльнага ўтрыманства”, накіраваны на тое, каб прымусіць асобаў знайсці сабе працу, усталёўвае дадатковы збор для тых, хто на працягу года працаваў менш за шэсць месяцаў. Памер збору складае 3,6 млн. рублёў (\$200) у год у залежнасці ад таго, колькі яны заплацілі ў выглядзе падаткаў падчас працы. Дэкрэт тычыцца ўсіх жыхароў, якія пастаянна пражываюць у краіне, за выключэннем пенсіянераў сталага веку, непаўнагадовых згодна з заканадаўствам, людзей з інваліднасцю і некаторых іншых групаў насельніцтва. У лістападзе 2015 года ніжняя палата парламента ўвяла штрафныя санкцыі за нявыплату так званага збору на “сацыяльнае ўтрыманства”, якія вар’іруюцца ад штрафу і да кароткачасовага арышту з прыцягненнем да выканання грамадска карысных работ.

Мінскія ўлады 29 траўня зацвердзілі палажэнне, якое патрабуе ад афіцыйна зарэгістраваных беспрацоўных удзельнічаць у аплатных грамадскіх паслугах два дні ў месяц з траўня па верасень і адзін дзень у месяц з кастрычніка па снежань. Акрамя таго, іх пазбаўлялі дапамогі па беспрацоўі ў памеры да 42 рублёў (\$21) у месяц у залежнасці ад таго, наколькі доўга яны заставаліся беспрацоўнымі. Асобы з абмежаванымі магчымасцямі, адзінокія бацькі і бацькі трох і болей дзяцей, а таксама бацькі дзяцей з абмежаванымі магчымасцямі і ва ўзросце да 18 гадоў былі вызваленыя ад выканання гэтай працы.

Заканадаўства, датычнае прымусовай працы, рэдка выконвалася, а рэсурсы і інспекцыі, накіраваныя на выяўленне прымусовай і паднявольнай працы, былі мінімальнымі і недастатковымі для прадухілення парушэнняў. Пакаранні за гэтыя парушэнні вар'іраваліся ад канфіскацыі маёмасці і да 5-15 гадоў пазбаўлення волі. Урад рэдка выяўляў ахвяраў гандлю людзьмі, і судовы пераслед асобаў, адказных за выкарыстанне прымусовай працы, заставаўся нязначным. Дзейнасць урада па прадухіленні і барацьбе з прымусовай працай у краіне не паляпшалася.

Выпадкі прымусовай працы сустракаліся ў дачыненні да мужчын, жанчын і дзяцей. Урад забараняў работнікам дзяржаўных дрэваапрацоўчых заводаў і звязаных з імі праектаў па мадэрнізацыі прадпрыемстваў звальняцца без дазволу кіраўніцтва пад пагрозай накладання значных штрафных санкцый, такіх як вяртанне грошай, атрыманых у выглядзе прэмій і матэрыяльнай дапамогі, нягледзячы на тое, што ўлады анулявалі ўказ аб прымусовым выкананні гэтых патрабаванняў у траўні.

Улады працягвалі практыку правядзення суботнікаў, падчас якіх супрацоўнікі ўрадавых структур, дзяржаўных прадпрыемстваў і многіх прыватных кампаній працавалі ў суботу і перадавалі заробленыя сродкі на фінансаванне дзяржаўных, сацыяльных і іншых праграм. Працадаўцы і ўлады запалохвалі і штрафавалі некаторых з работнікаў, якія адмаўляліся браць удзел у суботніках.

Паступалі паведамленні пра тое, што ўлады прымусалі прызваных на ваенную службу асобаў выконваць не звязаную з ёй працу.

Праца ў месцах пазбаўлення волі была супастаўная з прымусовай працай. Былыя зняволеныя паведамлялі, што іх штомесячны заробак не перавышаў 3-4 рублі (\$1.5 to \$2). Высокапастаўленыя чыноўнікі Генеральнай пракуратуры

і Міністэрства ўнутраных справаў у лістападзе 2015 года заявілі, што прынамсі 97% усіх працаздольных зняволеных працавалі ў месцах пазбаўлення волі, як таго патрабуе закон, за выключэннем пенсіянераў і людзей з абмежаванымі магчымасцямі, і што праца ў турме была важнай і карыснай для мэтай рэабілітацыі і рэінтэграцыі зняволеных. Улады таксама працягвалі выкарыстоўваць бясплатную сельскагаспадарчую працу, накіроўваючы студэнтаў універсітэтаў і старшакласнікаў на дапамогу земляробам у сезон збору ўраджаю.

Гл. таксама *Справаздачу аб гандлі людзьмі* Дзярждэпартамента ЗША на старонцы: www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/.

с) Забарона на выкарыстанне дзіцячай працы і мінімальны ўзрост для працаўладкавання

Мінімальны ўзрост для працаўладкавання складае 16 год, аднак дзеці, якія дасягнулі 14 год, могуць падпісаць працоўную дамову з пісьмовай згоды аднаго з бацькоў або законнага апекуна. Паводле паведамленняў, Генеральная пракуратура забяспечвала выкананне гэтага закона. Непаўнагадовых, якія не дасягнулі 18-гадовага ўзросту, дазваляецца прымаць на працу, якая не ўяўляе для іх ніякай небяспекі, але забараняецца прыцягваць да працы ў звышурочны час, у выходныя дні або дзяржаўныя святы. Праца не павінна наносіць шкоду здароўю дзяцей або перашкаджаць іх навучанню.

Урад у цэлым выконваў гэтыя законы, а пакаранне, якое вар'іравалася ад штрафаў і спагнанняў да 12 гадоў пазбаўлення волі, было дастатковым, каб стрымліваць большасць з парушэнняў. Тым не менш, школьнікаў часам прымушалі дапамагаць мясцовым калгасам з уборкай ураджаю ў перыяд са жніўня па кастрычнік. 29 верасня ў Маладзечанскім раёне 13-гадовая школьніца са слабым слыхам загінула пад коламі грузавіка з бульбай на полі, дзе школьнікі збіралі ўраджай. Яе бацька падаў пазоў у інспекцыю працы і пракуратуру з патрабаваннем расследаваць справу і кампенсаваць страту. Пасля таго, як яго пазоў быў адхілены, ён звярнуўся ў адпаведную судовую інстанцыю. Паводле словаў кіраўніка калгаса, мясцовыя ўлады накіравалі каля 80 школьнікаў, каб сабраць ураджай 29 верасня, а самі ўлады абвінавацілі кіроўцу грузавіка ў неасцярожным кіраванні машынай, што прывяло да смерці. Міністэрства адукацыі 15 лістапада заявіла, што папярэджвала мясцовыя ўлады супраць выкарыстання дзіцячай працы на сельскагаспадарчых работах, але не ўдакладніла, ці будзе ў сувязі з гэтым

інцыдэнтам пакараны хто-небудзь са службовых асобаў, у тым ліку сярод настаўнікаў і дзяржаўных служачых горада. 23 снежня суд прыгаварыў кіроўцу грузавіка да трох гадоў “абмежавання волі” за прычыненне смерці ў выніку неасцярожнага кіравання і забараніў яму сядзець за руль любых транспартных сродкаў на працягу пяці гадоў.

d) Дыскрымінацыя ў пытаннях працаўладкавання і занятасці

Закон забараняе дыскрымінацыю на падставе расы, гэндару, мовы або сацыяльнага статусу. Гэтае заканадаўства не мае непасрэднага дачынення да працаўладкавання ці занятасці. Урад не забяспечваў эфектыўнае выкананне гэтых законаў, а таксама нейкіх эфектыўных санкцый для стрымлівання парушэнняў. Дыскрымінацыя ў пытаннях працаўладкавання і занятасці адбывалася па прыкмеце этнічнай і гэндарнай прыналежнасці, інваліднасці, мовы, сексуальнай арыентацыі і / або гэндарнай ідэнтычнасці, а таксама ў дачыненні да людзей з ВІЧ-позітыўным статусам (гл. раздзел 6). Акрамя таго, некаторыя прадстаўнікі цыганскай супольнасці скардзіліся на частую дыскрымінацыю ў дачыненні да іх працадаўцаў, якія або адмаўляліся іх наймаць, або не забяспечвалі ім поўны працоўны дзень. Урад на працягу года не рабіў ніякіх захадаў, каб прадухіліць ці ліквідаваць дыскрымінацыю пры працаўладкаванні. Дыскрымінацыя ў сферы занятасці мела месца ў большасці сектараў эканомікі як на прыватных, так і на дзяржаўных працоўных месцах.

Закон патрабуе роўнай аплаты за роўную працу, аднак гэтае палажэнне выконвалася нерэгулярна, і міністр працы і сацыяльнай абароны насельніцтва 21 чэрвеня заявіла, што жанчыны ў сярэднім атрымлівалі на 24% менш, чым мужчыны.

Вельмі абмежаваная колькасць жанчын была прадстаўлена ў вышэйшым эшалоне кіраўніцтва ці ўрада, большасць жа была сканцэнтраваная ў нізкааплатным дзяржаўным сектары. Хоць закон і дае жанчынам права на тры гады дэкрэтнага адпачынку з забеспячэннем працоўнага месца па вяртанні, працадаўцы часта абыходзілі пытанні абароны занятасці, падпісваючы з жанчынамі кароткатэрміновыя кантракты, а затым адмаўляліся іх працягваць у выпадку, калі жанчына зацяжарвала.

Забарона ўрада на даўжэйшы за сем гадзінаў працоўны дзень для людзей з абмежаванымі магчымасцямі, паводле звестак, прыводзіла да таго, што кампаніі неахвотна бралі іх на працу. Мясцовыя НДА паведамлялі, што да

85% людзей з абмежаванымі магчымасцямі былі беспрацоўныя. Улады забяспечвалі мінімальную сацыяльную дапамогу для асобаў з абмежаванымі магчымасцямі, а пры разліку пенсій інваліднасць не ўлічвалася. Прадстаўнікі паралімпійскіх камандаў краіны атрымлівалі палову заробку і прызавога ўзнагароджання ў параўнанні са спартоўцамі без інваліднасці.

е) Прымальныя ўмовы працы

Па стане на 1 жніўня мінімальны памер штомесячнай аплаты працы ў краіне складаў 239,18 рублёў (\$125). На 1 верасня сярэдні памер штомесячнай аплаты працы быў роўны 750,3 рублёў (\$391). Па стане на 1 жніўня ўсталяваны ўрадам пражытачны мінімум складаў 175,5 рублёў (\$91,40) у месяц на аднаго чалавека.

Закон вызначае стандартны працоўны тыдзень працягласцю ў 40 гадзін і прадугледжвае не менш за адзін 24-гадзінны перапынак штотыдзень. Закон прадугледжвае абавязковую аплату звышурочнай працы і працы ў выходныя дні, а таксама абмяжоўвае звышурочную працу 10 гадзінамі цягам тыдня, пры гэтым агульная працягласць звышурочнай працы не можа перавышаць 180 гадзін у год.

Закон усталёўвае мінімальныя стандарты бяспекі ўмоваў працы і аховы здароўя працоўных, аднак працадаўцы часта ігнаравалі гэтыя стандарты. Працоўныя многіх заводаў цяжкага машынабудавання часта не насілі мінімальны ахоўны рыштунак. Дзяржаўныя працоўныя інспекцыі не мелі дастатковых паўнамоцтваў, каб прымусіць працадаўцу да выканання нормаў аховы працы, і часта ігнаравалі парушэнні.

Міністэрства працы і сацыяльнай абароны забяспечвала выкананне гэтых законаў. Інфармацыя пра рэсурсы, інспекцыі, ліквідацыю наступстваў і пакаранне не была дасяжна. Урад паведамляў, што прыкладна 400 000 чалавек былі занятыя ў ценявой эканоміцы. Заканадаўства не распаўсюджвалася на работнікаў ценявога сектару.

Паводле інфармацыі міністэрства, у перыяд са студзеня па чэрвень 2015 года 63 чалавекі загінулі на працоўных месцах. Міністэрства паведаміла, што большасць няшчасных выпадкаў на працоўных месцах адбыліся ў галіне цяжкага машынабудавання і былі выкліканы неасцярожнасцю, неадпаведнымі ўмовамі працы, няспраўнасцю абсталявання, а таксама дрэннай падрыхтоўкай і інструктажам.

Закон не прадугледжвае права работнікаў на адмову ад працы ў небяспечных або шкодных для здароўя ўмовах без рызыкі страціць працоўнае месца.